

ΕΤΟΣ 9.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1940

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΞΕΝ. Ε. ΖΟΛΩΤΑ

ΑΓΓ. Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ," Α. Ε
1940

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΑΝΩΜΑΛΙΩΝ

ὑπό
ΞΕΝ. Ε. ΖΟΛΩΤΑ

Ἡ μελέτη τῶν δύο σπουδαίων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδεδειγμένη εἰς περίοδον πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν, καθόσον λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς λύσεως τῶν ἀναφυομένων προβλημάτων πολλάκις λησμονεῖται ἢ παραγνωρίζεται ὁ ρόλος τῶν βασικῶν παραγόντων, ἀντιμετωπίζεται δὲ μόνον ἡ ἐπιφάνεια τῶν ζητημάτων. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ ἀποτυχία τῶν διδομένων λύσεων καὶ τῶν λαμβανομένων μέτρων καὶ ἡ ἐπιδείνωσις οὕτω τῆς καταστάσεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης διδακτικωτάτη εἶναι ἡ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον κτηθεῖσα πείρα.

1. Ἡ ἐργασία.

Ὡς πρὸς τὸ ἐργατικὸν ζήτημα ἢ περίπτωσις οὐδετερότητος τῆς χώρας ὑπὸ ἐμπόλεμον κατάστασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν παρουσιάζει δυσχερῆ προβλήματα, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ γενικῆς ἢ τοῦλάχιστον εὐρείας μερικῆς ἐπιστρατεύσεως. Πράγματι ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς, μὴ καλούμενος ὑπὸ τὰ ὄπλα, συνεχίζει τὴν κανονικὴν του ἀπασχόλησιν, οὕτως ὥστε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς οὐδὲν σοβαρὸν ζήτημα νὰ δημιουργῆται. Εἶναι γνωστὸν ὅμως ὅτι ὑπὸ ἐμπόλεμον κατάστασιν περισσοτέρων μεγάλων χωρῶν σχηματίζεται γενικὴ ἀτμόσφαιρα ἀβεβαιότητος καὶ δυσπιστίας, ἣτις ἐξαναγκάζει τὰς διαφόρους χώρας, ὅσον πλησιέστερον εὐρίσκονται τῆς πολεμικῆς ἐστίας, νὰ λαμβάνουν σοβαρὰ προληπτικὰ μέτρα ὡς εἶναι τῆς μερικῆς ἢ καὶ γενικῆς ἐπιστρατεύσεως. Ἀναφέρομεν ὡς παράδειγμα τὴν Ἑλβετίαν, ἣτις προέβη εἰς γενικὴν ἐπιστράτευσιν τόσον κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1914 ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου. Τὸ μέτρον τοῦτο ἀναλόγως τῆς εὐρύτητός του ἀνακινεῖ ὅλα τὰ ζητήματα τὰ ἀνακύπτοντα εἰς περίοδον πολέμου τὰ ὁποῖα ἐπιφύλασσόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω.

Ἐν τούτοις ὅμως καὶ ἡ οὐδετερότης μὲ περιορισμένην μερικὴν ἢ οὐδεμίαν ἐπιστράτευσιν δὲν εἶναι ἄμοιρος ἐργατικῶν προβλημά-

ται. Τοιαῦτα προκαλοῦνται ἐκ τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν παραγόντων ἐπηρεαζομένων ἀμέσως ὑπὸ τῶν πολεμικῶν συνηκῶν.

Ἐν πρώτοις εἰς τοὺς βιομηχανικοὺς ἰδίᾳ κλάδους δύνανται νὰ ἀναφουῶν σοβαραὶ δυσχέρειαι διὰ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου μετὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐκ τῆς ἐλλείψεως πρώτων ὑλῶν. Εἰς μίαν χώραν ὅπου δὲν ὑφίστανται ἀξιόλογα ἀποθέματα πρώτων ὑλῶν εἶναι φυσικὸν νὰ παρουσιασθῇ ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἀνεπάρκεια ἀνεφοδιασμοῦ εἰς τὰς βιομηχανίας τὰς ἐξαρτωμένας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ πληττόμενοι βιομηχανικοὶ κλάδοι ἢ θὰ περιορίσουν ἢ ἐν ἀνάγκῃ θὰ διακόψουν τὰς ἐργασίας των. Τὸ γεγονός τοῦτο ἔχει ἄμεσον ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ἐργατικῆς ἀπασχολήσεως, δεδομένου ὅτι σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐργατῶν θὰ παραμείνῃ ἄνεργος ἀσκῶν δυσμενῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἡμερομισθίου τῶν ἀπασχολουμένων.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀρχικὴ μείωσις τῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ ἀπόλυσις ἐργατῶν ὑπὸ τῶν βιομηχανιῶν τῶν ἀνεφοδιαζομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ θὰ διαχυθῇ διὰ μέσου τοῦ μηχανισμοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων παραγωγικῶν κλάδων προκαλοῦσα καὶ ἐκεῖ ἀνάλογα φαινόμενα. Τοιοῦτοτρόπως δυνατόν νὰ προκληθῇ γενικωτέρα ὑποαπασχόλησις πολὺ σημαντικωτέρα τῆς ἀρχικῆς. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο καθίσταται σοβαρώτερον ἂν ἀναλογισθῇ τις, ὅτι ἡ διαγραφομένη γενικὴ οἰκονομικὴ ὕφεσις συνεπάγεται περιοπὴν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος εἰς περίοδον ἀκριθῶς καθ' ἣν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνταθοῦν πᾶσαι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας.

Ἐκ παραλλήλου παρόμοια φαινόμενα δύνανται νὰ ἀναφουῶν ἐκ τοῦ προσωρινοῦ ἴσως περιορισμοῦ τῶν παραγγελιῶν πρὸς τὰ ἐργοστάσια ἐκ μέρους τοῦ ἐμπορίου λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀθεβαιότητος καὶ τῆς δυσχερείας προσανατολισμοῦ. Πράγματι, ὀλόκληροι βιομηχανικοὶ κλάδοι εἶναι πιθανὸν νὰ ὑποστοῦν σοβαρὸν ἀντίκτυπον ἐκ τῆς ἐξελίξεως ταύτης καὶ νὰ ἀναγκασθοῦν εἰς περιορισμὸν τῶν ἐργασιῶν των καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς ἀπόλυσιν ἐργατικῶν δυνάμεων.

Τὸ Κράτος πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ ἀδιάφορον. Ὅφείλει νὰ λάβῃ ταχέως τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα λελογισμένως καὶ συστηματικῶς.

Ἐν πρώτοις ὀφείλει νὰ ἄρῃ κατὰ τὸ δυνατόν πάντα τὰ ἐμπόδια εἰς τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ὑλῶν, παρακωλύον ἢ καὶ ἀπαγορεύον τὴν εἰσοδὸν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐτοιμῶν βιομηχανικῶν προϊόντων οὐχὶ πρώτης ἀνάγκης πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ ἀντιστοίχου συναλλάγματος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξυπακούεται, ὅτι πολὺ περισσό-

τερον τὸ Κράτος δὲν θὰ πρέπη νὰ προβάλη νέα προσκόμματα εἰς τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν βιομηχανιῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, ἀποφεύγεται ἡ δημιουργία ἐργατικοῦ ζητήματος καὶ ἄλλων οἰκονομικῶν περιπλοκῶν.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον φαινόμενον τοῦ περιορισμοῦ τῶν παραγγελιῶν παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο εἶναι μᾶλλον παροδικόν, τὸ δὲ Κράτος δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπιδράσῃ ἀμέσως ἐπ' αὐτοῦ.

Εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν, παρὰ τὰ κρατικὰ μέτρα, θὰ ἐσημειοῦτο ἀπαρχὴ βιομηχανικῆς ὑφέσεως θὰ ἔδει νὰ ληφθοῦν ἄνευ χρονοτριβῆς τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

Ἀπασχόλησις ὑπὸ τοῦ Κράτους τῶν ἐλευθερουμένων ἐργατικῶν δυνάμεων εἰς γενικὰ παραγωγικὰ ἢ ἀμυντικὰ ἔργα.

Διενέργεια κρατικῶν παραγγελιῶν εἰς τὰ ἐργοστάσια τοῦ ἐσωτερικοῦ, διὰ εἶδη ἀπαραίτητα διὰ τὰς στρατιωτικὰς καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ Δημοσίου.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ Κράτος ἀνεφοδιάζεται, ἀποσοθεῖται δὲ ἢ κατὰ τρόπον σπειροειδῆ ἐπέκτασις τῆς οἰκονομικῆς κάμψεως καὶ ὑποαπασχολήσεως ¹.

Παραλλήλως εἶναι δυνατὸν νὰ ληφθοῦν καὶ ἄλλα μέτρα μὴ ἀναφερόμενα ἀμέσως εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων ἀλλὰ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, ὡς τοιαῦτα δὲ μόνον ὡς ἐπικουρικὰ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ἐργατικοῦ προβλήματος δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν.

Οὕτω π. χ. παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ Α. Ν. 2000 τῆς 2ας Ὀκτωβρίου 1939 «περὶ λήψεως μέτρων καταπολεμήσεως τῆς ἀνεργίας» καταβάλλεται προσπάθεια ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐπιδράσεως καὶ τοῦ ἀντικτύπου τῶν διεθνῶν πολεμικῶν γεγονότων ἐπὶ τῆς παραγωγικῆς ζωῆς τῆς χώρας διὰ δύο κυρίως μέτρων:

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τῆς ἐκ περιτροπῆς ἐργασίας εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ἢ ἐκμεταλλεύσεις αἵτινες δι' οἵανδήποτε αἰτίαν εὐρέθησαν ἢ εὐρίσκονται ἐκάστοτε εἰς ἀδυναμίαν νὰ διατηρήσουν τὸ σύνολον τοῦ ἐργαζομένου προσωπικοῦ των μετὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1939 καὶ προέβησαν ἢ πρόκειται νὰ προβοῦν εἰς ὁμαδικὴν ἀπόλυσιν μισθωτῶν. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐπιζητεῖται ἢ ἐκ περιτροπῆς ἀπασχόλησις τοῦ συνόλου τῶν ἐργατῶν καὶ γενικῶς τῶν μισθωτῶν ἐργαζομένων εἰς ἐπιχειρήσεις ἢ ἐκμεταλλεύ-

¹ Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἐξευρέσεως δημοσιονομικῶν πόρων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν οὕτως ἀξανομένων διαφορῶν βλέπε τὴν ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει τῆς «Ἐπιθεωρήσεως» δημοσιευομένην μελέτην τοῦ συναδέλφου κ. Ἄγγ. Ἀγγελολοπούλου περὶ τῶν δημοσιονομικῶν μέτρων.

σεις εἰς τὰς ὁποίας προεκλήθη ἐκ τῶν διεθνῶν γεγονότων περιορισμὸς τῶν ἐργασιῶν.

Διὰ τῆς συστάσεως «Ἐργατικῆς Ὁργανώσεως Μετακινήσεως καὶ Προστασίας Ἀνέργων» τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι ἡ δαπάναις τῆς ἀποστολῆ μισθωτῶν πάσης τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς εἰδικεύσεως ὅπου δημιουργοῦνται ἐκτάκτως ἐργασίαι ἢ ὅπου τυχὸν ὑφίσταται ζήτησις ἐργατικῶν χειρῶν.

Ἐκ τῶν δύο τούτων μέτρων, τὸ μὲν πρῶτον ἀποτελεῖ μέσον ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων ἐκ τῶν ἐνόμων οὐχὶ ὅμως καὶ θεραπείαν τοῦ κακοῦ, ὡς ἐσημειώσαμεν δὲ ἀνωτέρω δέον νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐπιβοηθητικὸν τῶν φροντίδων πρὸς ὀργανικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον παρατηροῦμεν ὅτι, ἐφ' ὅσον αἱ λοιπαὶ μέχρι σήμερον ὑφιστάμεναι ὀργανώσεις δὲν ἀπέδωσαν, τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον καὶ λυσιτελές ὄχι μόνον διὰ περιόδους οἰκονομικῶν ἀνωμαλιῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ κανονικᾶς συνθήκας, δεδομένου ὅτι συχνὰ ἐκ διαφόρων λόγων συμβαίνει εἰς μίαν πόλιν ἢ ἓνα κλάδον νὰ ἐπικρατῆ ἀνεργία, ἀλλαχοῦ δὲ νὰ ὑφίσταται ζήτησις ἐργασίας.

Ἐτερον καθῆκον τοῦ Κράτους κατὰ τὴν ἐρευνωμένην περίοδον τῆς οὐδετερότητος εἶναι ἡ προπαρασκευὴ τῶν μέτρων πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐργατικοῦ προβλήματος εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Παρόμοια μέτρα λαμβάνονται ὑπὸ τῶν διαφόρων Κρατῶν κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περίοδον, δεδομένου ὅτι εἶναι ἄγνωστος ἡ στιγμή τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου. Ἐφ' ὅσον ὅμως διατρέχομεν περίοδον οὐδετερότητος μὲ ἐμπολέμους τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, τὸ ἐνδεχόμενον δὲ τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως ἢ καὶ τοῦ πολέμου δὲν ἀποκλείεται, καθίσταται ἔτι μᾶλλον ἐπιτακτικὴ ἢ λήψις πάντων τῶν προπαρασκευαστικῶν μέτρων.

Ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ ἐργατικοῦ προβλήματος δύο σπουδαῖα ζητήματα ἀναφύονται: Πρῶτον τὸ ζήτημα τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν κλάδων καὶ δεύτερον τὸ ζήτημα τῆς προκαταρκτικῆς ἀναπροσαρμογῆς αὐτῶν.

Ἡ πρόνοια πρὸς ἐξασφάλισιν ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων εἰς περίπτωσιν ἐπιστρατεύσεως ἐπιβάλλεται ἤδη εἰς περίοδον εἰρήνης, ἀκόμη δὲ περισσότερο εἰς περίοδον οὐδετερότητος ὑπὸ ἐμπόλεμον κατάστασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Τοῦτο δὲ διότι ὅσον εὐρυτέρα εἶναι ἡ ἐπιστράτευσις, τόσο ἐντονώτερος καθίσταται ὁ κλονισμὸς εἰς τὴν παραγωγὴν λόγω τῆς ἀποσπάσεως τῶν κυριωτέρων ἐργατικῶν δυνάμεων. Ἄς μὴ λησμο-

νῶμεν δὲ ὅτι ὁ πόλεμος δὲν διενεργεῖται διὰ τῆς παρατάξεως περισσοτέρων ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀρτιωτέρας ἐξοπλίσεως καὶ ἱκανοποιητικῆς διατροφῆς αὐτῶν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας πρέπει νὰ ὑφίσταται ἀκμαία οἰκονομικὴ δραστηριότης. Πῶς ὅμως εἶναι ἐφικτὸς ὁ συμβιβασμὸς τούτου μὲ τὰς εἰς ἄνδρας στρατιωτικὰς ἀνάγκας, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν γενικὴν ἐπιστράτευσιν καλοῦνται κατὰ κανόνα ὑπὸ τὰ ὄπλα πάντες οἱ ἄνδρες ἀπὸ τοῦ 18 μέχρι τοῦ 45 ἔτους τῆς ἡλικίας των μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ ἀπασχολούμενοι εἰς παραγωγικὰς ἐργασίας εἰδικευμένοι καὶ ἀμόρφωτοι;

Ἡ μὴ πρόβλεψις ἤδη κατὰ τὴν περίοδον εἰρήνης πάντων τῶν καταλλήλων μέτρων εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ, εἰς περίπτωσιν γενικῆς ἐπιστρατεύσεως, εἰς παράλυσιν τῶν παραγωγικῶν κλάδων ἀκόμη καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι διαθέτουν εἰσέτι ἐργάτας καὶ ἔχουν παραγγελίας, δὲν δύνανται ὅμως νὰ συνεχίσουν τὰς ἐργασίας των λόγῳ τῆς ἐπιστράτευσεως τῶν εἰδικευμένων των στελεχῶν. Αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου τοῦ 1914 ἀντὶ νὰ παρουσιασθῇ ἔλλειψις ἐργατῶν ἐνέσκηψε προσωρινῶς ἀνεργία.

Πρὸς πρόληψιν οἰκονομικῶν ἀναστατώσεων, αἵτινες δύνανται νὰ ἀποθοῦν λίαν ἐπικίνδυνοι καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἄμεσον στρατιωτικὴν ἄμυναν τῆς χώρας, δέον νὰ προβλεφθοῦν ὅλα τὰ μέτρα, ἤδη κατὰ τὴν περίοδον οὐδετερότητος, τὰ ἀποσκοποῦντα εἰς τὴν ἱκανοποιητικὴν λειτουργίαν τῶν παραγωγικῶν κλάδων εἰς περίπτωσιν γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Οἱ καταγίναντες μὲ τὸ θέμα τοῦτο, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Γερμανὸς Major Hesse ¹, περιορίζονται εἰς τὰ μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν ἐπαρκοῦς ἐργατικοῦ προσωπικοῦ μόνον εἰς τὰς ἐξοπλιστικὰς ἢ καθαρῶς πολεμικὰς βιομηχανίας οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς παραγωγικοὺς κλάδους. Καὶ εἶναι μὲν ὀφθαλμοφανές ὅτι αἱ καθαρῶς πολεμικαὶ βιομηχανίαι δέον νὰ ἔχουν τὴν προέχουσαν θέσιν, ἐκ παραλλήλου ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῶνται καὶ ἐκεῖναι αἱ βιομηχανίαι καὶ παραγωγικαὶ ἐργασίαι αἵτινες ἐμμέσως ἔχουν ἂν ὄχι τὴν αὐτὴν πάντως μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Τοιουτοτρόπως ἡ κατάρτισις προγράμματος μέτρων ὀφείλει νὰ συμπεριλάβῃ τὰς ἀνάγκας ὄλων τῶν κλάδων ἀναλόγως τῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου πολεμικῆς των ἀξίας.

¹ Βλ. Die menschliche Arbeitskraft in der Kriegswirtschaft ἐν Kriegswirtschaftliche Jahresberichte 1937, σελ. 29.

Ἐνταῦθα πρόκειται οὐσιαστικῶς περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἐργατῶν ἐκείνων οἵτινες προσκαλούμενοι ὑπὸ τὰ ὄπλα εἶναι ἀναντικατάστατοι καὶ τοιουτοτρόπως ἢ ἐπιστράτευσις των θὰ παρέλυε τὴν παραγωγήν. Τὸ ἐργατικὸν λοιπὸν ζήτημα εἰς περίπτωσιν κινητοποιήσεως ἀναγκαίως περιορίζεται μόνον μεταξύ τῶν εἰδικευμένων ἐργατῶν.

Ἦδη λοιπὸν ἐν καιρῷ εἰρήνης δέον νὰ καταρτισθῇ πίναξ ἐμφαίνων τὰς διαφόρους βιομηχανικὰς καὶ ἄλλας ἐπιχειρήσεις σημειουμένης παρ' ἐκάστη τῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου πολεμικῆς τῆς ἀξίας. Ἀναλόγως δὲ τῆς ἐκτιμήσεως τῆς σπουδαιότητος ἐκάστης θὰ διαπιστωθῇ πόσοι καὶ ποῖοι εἶναι οἱ εἰδικευμένοι ἀναντικατάστατοι ἐργάται οἱ ἀπασχολούμενοι εἰς αὐτάς. Οὗτοι θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπεσπασμένοι καὶ κατὰ τὴν γενικὴν κινητοποίησιν νὰ παραμείνουν εἰς τὰς θέσεις των ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς στρατιωτικῆς ἀρχῆς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὕτως ἀποσπασμένων ἐργατῶν εἶναι εὐνόητον ὅτι θὰ ποικίλλη ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἀπὸ ἀπόψεως πολεμικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ. Οὕτως πρῶται κατὰ σειρὰν ἔρχονται αἱ ἐξοπλιστικαὶ βιομηχανίαι καὶ ὠρισμένοι μεταφοραὶ, ἐνῶ αἱ βιομηχανίαι εἰδῶν πολυτελείας ἀποκλείονται τοῦ προνομίου τούτου.

Τὰ διάφορα Κράτη ἤδη ἀπὸ ἐτῶν ἔλαβον μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ εἰδικευμένου ἐργατικοῦ προσωπικοῦ εἰς τὰς πολεμικὰς βιομηχανίας καταστρώσαντα πίνακας τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν ἀπεσπασμένων εἰς αὐτάς ἐργατῶν εἰς περίπτωσιν γενικῆς κινητοποιήσεως.

Παρόμοια μέτρα ἐλήφθησαν καὶ ἐν Ἑλλάδι. Παρ' ἡμῖν τὸ ζήτημα τοῦτο παρουσιάζεται ὀλίγον τι διάφορον ἀπὸ τὰ μεγάλα Κράτη. Τοῦτο δὲ πρῶτον διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνέκαθεν ὑπῆρχε σπάνις τεχνικῶς μορφωμένων ἐργατῶν, ἥτις καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι λίαν αἰσθητή, καὶ δεύτερον διότι λόγω τῆς περιορισμένης οἰκονομικῆς μας ἰκανότητος δὲν δυνάμεθα νὰ συντηρήσωμεν ἐν ἐπιστρατεύσει ἄρτίως ἐξοπλισμένας πάσας τὰς δυναμένας νὰ φέρουν ὄπλα κλάσεις, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς πλουσίας χώρας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι οἱ ἐξειδικευμένοι ἐργάται πρέπει παρ' ἡμῖν νὰ τύχουν μεγαλυτέρας προστασίας ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καθόσον ἢ ἐπιστράτευσις των δύναται νὰ προκαλέσῃ οἰκονομικὴν στασιμότητα καὶ ἀνεργίαν. Τοῦτο δὲ ἄνευ κινδύνου δημιουργίας κενῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν κινητοποίησιν δεδομένου ὅτι ταῦτα δύνανται νὰ καλυφθοῦν εὐκόλως διὰ τῆς προσκλήσεως μιᾶς ἢ καὶ περισσοτέρων κλάσεων, πρᾶγμα ὅπερ δὲν δύνανται νὰ πράξουν

ἄλλαι χῶραι ἱκαναὶ νὰ προβοῦν εὐθὺς ἀμέσως εἰς γενικὴν ἐπιστράτευσιν.

Ὡς πρὸς τοὺς ἀμορφώτους ἐργάτας καὶ δι' αὐτοὺς ἀνακύπτει τὸ ζήτημα τῆς ἀντικαταστάσεώς των. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπλούστερον θὰ τὸ ἐξετάσωμεν δὲ ἐν σχέσει μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἐμπολέμου περιόδου.

Ἰδιαιτέρως δέον νὰ τονισθῇ ἡ ἔλλειψις ἐργατικῶν χειρῶν, ἣτις δύναται νὰ προκληθῇ διὰ τῆς κινητοποιήσεως εἰς ἐποχὴν θερισμοῦ ἢ ἄλλων σπουδαίων ἐποχιακῶν ἐργασιῶν τῆς γεωργίας. Καὶ διὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας ὀφείλουν αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ νὰ ἔχουν καταστρώσει πρόγραμμα ἤδη ἐν καιρῷ εἰρήνης περὶ τῶν συνθηκῶν καὶ ἀναγκῶν τῶν διαφόρων περιφερειῶν, οὕτως ὥστε κατὰ τὰς ἐποχὰς ταύτας νὰ καθίσταται εὐχερῶς ἐφικτὴ ἡ παροχὴ ἀγροτικῶν ἀδειῶν πρὸς ἐκτέλεσιν ἐπειγουσῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν. Καθόσον ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δύνανται νὰ τεθοῦν ἐν κινδύνῳ ὀλόκληροι συγκομιδαί. Μετὰ τὴν γενικὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ Σεπτεμβρίου ἐν Γαλλίᾳ ἐχορηγήθησαν ἀγροτικαὶ ἄδεια εἰς πολυαρίθμους στρατευσίμους διὰ τὴν διενέργειαν τοῦ τρυγητοῦ.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω τὰ ἐργατικὰ προβλήματα καθίστανται σοβαρώτερα καὶ πολυπλοκώτερα εἰς περίπτωσιν γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Ταῦτα λόγῳ τῆς πιθανῶς μεγάλης διαρκείας αὐτῆς, εἰς τὸ ἐνδεχόμενον μακροῦ πολέμου, δέον νὰ ἀντιμετωπισθοῦν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατὰ τρόπον ριζικὸν καὶ συστηματικόν.

Ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς προηγουμένην σελίδα ἡ γενικὴ ἐπιστράτευσις συνεπάγεται τὴν ἀπόσπασιν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παραγωγικοὺς κλάδους τῶν κυριωτέρων στελεχῶν των, δεδομένου ὅτι καλοῦνται ὑπὸ τὰ ὄπλα αἱ παραγωγικώτεραι ἡλικία. Ἐν τούτοις ὡς πρὸς τοὺς εἰδικευμένους ἐργάτας δὲν θὰ παρουσιάζωνται ἀξιόλογα κενά, ἐφ' ὅσον ἤδη κατα τὴν περίοδον τῆς εἰρήνης ἔχει ληφθῆ πρόνοια περὶ μὴ ἐπιστρατεύσεως τῶν κρινομένων ὡς ἀπαραιτήτων. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι καὶ πάντες οἱ εἰδικευμένοι ἐργάται θὰ ἐξαιρεθοῦν τῆς στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως, καθόσον, ὡς παρατηρήθη προσφυῶς «ὁ νεώτερος πόλεμος ἀπαιτεῖ ἐν τῇ χώρᾳ ἰδιαιτέρως εἰδικευμένους ἐργάτας καὶ εἰς τὸ μέτωπον ἰδιαιτέρως εἰδικευμένους στρατιώτας».

Τοιοιτοτρόπως ἐν πρώτοις θὰ δημιουργηθοῦν κενὰ ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῶς μορφωμένων ἐργατῶν, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι αἰσθητὰ κυρίως εἰς τὴν βιομηχανίαν. Ἐκ παραλλήλου ὅμως θὰ δημιουργηθοῦν τεράστια κενὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀμορφώτων ἐργατῶν, τὰ

ὅποια δύνανται νὰ παραλύσουν ὀλοκλήρους τομείς τῆς παραγωγῆς.

Ἐρωτᾶται πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ποῖα μέτρα ὀφείλει νὰ λάβῃ τὸ Κράτος, δεδομένου ὅτι μὲ τὴν γενικὴν ἐπιστρατεύσειν καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου ἢ οἰκονομικὴ προσπάθεια δέον νὰ αὐξηθῇ, καθόσον κάθε ἐπιστρατευόμενος ὡς ἀγωνιστῆς ἀπαιτεῖ περισσότερα μέσα, ἐνῶ χάνεται ὡς ἐργάτης διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν μέσων τούτων¹.

Διὰ νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ ἑξῆς:

Διὰ τῆς γενικῆς κινητοποιήσεως καὶ τῆς εἰσόδου εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πολλὰ βιομηχανία κλείουν τὰς πύλας των, ἄλλαι δὲ περιορίζουν τὴν δρασίαν των εἴτε δι' ἔλλειψιν πρώτων ὑλῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προέρχονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἴτε δι' ἐλάττωσιν τῆς ζήτησεως ὡς συμβαίνει μὲ τὰς βιομηχανίας πολυτελείας κ. ἄ., ὡς ἐκ τούτου παρὰ τὴν στρατεύσειν σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐργατῶν εἰς τὴν ἀρχὴν θὰ παραμείνῃ ἐλεύθερος. Ταυτοχρόνως ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι εἰς ἕτερον βιομηχανικὸν τομέα, εἰς τὰς καθαρῶς πολεμικὰς ἢ τὰς ἐμμέσως ἐκ τοῦ πολέμου ἐπηρεαζομένας βιομηχανίας, δημιουργεῖται ἠύξημένη ζήτησις ἐργατικῶν χειρῶν.

Πάντως τὸ φαινόμενον τῆς ἀνεργίας εἶναι ἀναγκαίως βραχείας διαρκείας, διαδέχεται δὲ τοῦτο ἀντιθέτως ἐπικίνδυνος ἔλλειψις ἐργατικῶν χειρῶν.

Ὑπὸ ὀμαλᾶς συνθήκας εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἐργατικὸς μισθὸς εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἐπιφέρει τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζήτησεως ἐργασίας, τὸ δὲ Κράτος ἀποφεύγει κατὰ κανόνα τὰς ἐπεμβάσεις. Εἰς περίπτωσιν ὅμως πολέμου ἢ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους εἶναι ἐνδεδειγμένη. Καθόσον, ἐὰν τὸ Κράτος παραμείνῃ ἀδιάφορον, ἀφήσῃ δὲ τὴν ἀγορὰν ἐλευθέραν πρὸς αὐτόματον ρύθμισιν τῶν διαφόρων μεγεθῶν, θὰ προκύψουν σοβαραὶ ἀνωμαλῖαι. Πράγματι, διὰ τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως καὶ τῆς ἀποσπάσεως μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀποδοτικωτέρων ἐργατῶν ἐκ τῆς λειτουργίας τῆς παραγωγῆς θὰ προκύψῃ ἀναγκαίως μία σοβαρὰ μείωσις τῆς προσφορᾶς ἐργασίας ἔναντι ἀρχικῶς ἴσως περιορισμένης, ὀλίγον ὅμως βραδύτερον ἰσχυρᾶς ζήτησεως. Ἀποτέλεσμα τούτου θὰ εἶναι ἡ αὐτόματος ὑψωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν πρὸς ἀποκατάστασιν ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν δύο ἀνίσων μεγεθῶν. Ἡ οὕτως ὅμως ἐπιτυγχανομένη ἰσορροπία συνοδεύεται ἀπὸ σειρὰν μειονεκτημάτων πρὸ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ τὸ Κράτος ἀδιάφορον.

¹ Βλ. Scherbening E. Wirtschaftsorganisation im Kriege, Jena 1938, σελ. 54.

Ἐν πρώτοις διὰ τῆς ὑψώσεως τοῦ μισθοῦ δὲν προκαλεῖται ἀντίστοιχος αὐξήσις τῆς προσφορᾶς ἐργασίας ὡς θὰ ἀνέμενέ τις. Ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ οἰκονομολόγος Lampre¹ ἡ συνολικὴ προσφορὰ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως δὲν μεταβάλλεται παραλλήλως πρὸς τὰς διακυμάνσεις τοῦ μισθοῦ. Εἰδικῶς δὲ αἱ αὐξήσεις τοῦ μισθοῦ ἐλάχιστα παρακινουῦν εἰς ἀνάληψιν ἐργασίας πρόσωπα μὴ προσφέροντα ἤδη τὴν ἐργατικὴν των δύναμιν. Συνέπεια λοιπὸν τῆς ὑψώσεως τῶν μισθῶν θὰ εἶναι ἐλαχίστη αὐξήσις τῆς προσφορᾶς ἐργασίας, ἐνῶ μέγα τμῆμα τῆς παραγωγῆς θὰ παύσῃ λειτουργοῦν δι' ἔλλειψιν ἐργατικῶν χειρῶν καὶ ἐπικράτησιν ἡμερομισθίων καθιστώντων ἀσύμφορον τὴν περαιτέρω δραστηριότητα. Τοιοῦτοτρόπως εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν θὰ ἦτο ἐπιθεβλημένη παραγωγικὴ ἔντασις, ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων θὰ ἐπήρχετο σοθαρωτάτη οἰκονομικὴ καθυστέρησις.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ μεγάλη ὑψωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν εἶναι ἀσυμβίβαστος καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν διατιμήσεων καὶ τοῦ χαμηλοῦ κόστους τῆς ζωῆς τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει τὸ Κράτος εἰς παρομοίας περιόδους.

Ἐπὶ πλεόν ἡ ἀπόληψις ὑψηλῶν ἀμοιβῶν ὑπὸ τῶν μὴ στρατευσίμων ἐργατῶν, εἴτε διότι δὲν ἀνήκουν εἰς τὰς κληθείσας κλάσεις, εἴτε διότι ἀπεσπάσθησαν ὡς τεχνικῶς ἀπαραίτητοι, ἀποτελεῖ μίαν πρόκλησιν διὰ τοὺς ὑπὸ τὰ ὄπλα εὐρισκομένους οἵτινες ὄχι μόνον τὰς ἀμοιβὰς των χάνουν ἀλλὰ θυσιάζουσι καὶ τὴν ζωὴν των ὑπὲρ πατρίδος.

Λόγω τῶν μειονεκτημάτων τούτων ὑπεστήριξαν τινες ὅτι θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένη ἡ πλήρης στρατικοποίησις τῆς ἐργασίας καὶ κατάργησις τοῦ ρόλου τοῦ μισθοῦ ὡς ρυθμιστοῦ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας. Συμφώνως πρὸς τὴν πρότασιν ταύτην θὰ ἔπρεπε μὲ τὴν γενικὴν στρατιωτικὴν κινητοποίησιν νὰ διενεργηθῇ καὶ κινητοποίησις πάντων τῶν δυναμένων νὰ ἐργασθοῦν μὴ στρατευσίμων προσώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, τὰ ὁποῖα θὰ ὤφειλον νὰ τεθοῦν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς κεντρικῆς ἐργατικῆς ἢ ἄλλης διοικητικῆς ἀρχῆς, ἣτις θὰ καθώριζε πόσαι καὶ ποῖαι ἐκ τῶν οὕτως διαθεσίμων ἐργατικῶν χειρῶν θὰ ἔδει νὰ κατανεμηθοῦν εἰς τὰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις. Εἶναι εὐνόητον ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ ὕψος τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ θὰ καθωρίζετο αὐθαιρέτως ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ταύτης ἀρχῆς.

Τὸ σύστημα τοῦτο, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ἀπλότητα καὶ ἀποτελεσματικότητά του, εἰς τὴν πραγματικότητά προσκρούει ἐπὶ

¹ Βλ. Allgemeine Wehrwirtschaftslehre, Jena 1938, σ. 76.

ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων τὰ ὁποῖα τὸ καταδικάζουν εἰς ἀποτυχίαν. Τοῦτο θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένον μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πλήρους καταργήσεως τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς ἐπιβολῆς συστήματος ὀλοκληρωτικῆς πολεμικῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1914, οὔτε φαίνεται πιθανὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ προσεχῶς ὑπὸ τῶν διαφόρων Κρατῶν, καθόσον καὶ ἂν προκριθῇ ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ πολεμικὴ περίοδος τῆς ἐντάσεως ὅλων τῶν δυνάμεων ὡς ἡ προσφορωτέρα διὰ τοιούτους πειραματισμούς. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις παραμένει κατὰ βάσιν ὡς μοχλὸς τῆς παραγωγικῆς λειτουργίας, ἡ πλήρης σοσιαλιστικοποίησις μόνης τῆς ἐργασίας εἶναι λίαν ἐπικίνδυνος διὰ τὴν παραγωγήν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία ἐργασίας θὰ ἔχανε κάθε γνώμονα ὡς πρὸς τὴν διαθάμισιν τῆς σπουδαιότητος ἐκάστης ἐπιχειρήσεως ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομίας καὶ τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς εἰς ἐργατικὰς δυνάμεις. Ὁ αὐθαίρετος καθορισμὸς ἐνὸς χαμηλοῦ ἡμερομισθίου καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἐργατικῶν χειρῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαφόρων αἰτήσεων ἐκ μέρους τῶν ἐπιχειρήσεων, θὰ συνετέλει εἰς τὴν συγκέντρωσιν πολλάκις σπανιζούσης ἐργατικῆς δυνάμεως εἰς ἐπιχειρήσεις δευτερευούσης σημασίας ἀπὸ ἀπόψεως πολεμικῆς ἢ οἰκονομικῆς. Ἰδιαιτέρως ἡ αὐθαίρετος ρύθμισις τῶν ἡμερομισθίων τῶν μορφωμένων καὶ ἡμιμορφωμένων ἐργατῶν ἀπομακρυνομένη ἀπὸ τὴν αὐτόματον ρύθμισιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀγορᾶς, ἀναλόγως τῆς στενότητος τῆς ἀντιστοίχου ἐργασίας, θὰ ἐπροκάλει σπατάλην τῶν σπανιζόντων τούτων ἐργατῶν, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν οὐχὶ εἰς τὰς πολεμικῶς ἢ οἰκονομικῶς σπουδαιοτέρας ἐπιχειρήσεις. Ἡ αὐτόματος ρύθμισις ὑπὸ τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ τῶν συνθηκῶν ἐργασίας ἀποτελεῖ τὴν λυσιτελεστέραν καὶ οἰκονομικωτέραν χρησιμοποίησιν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως.

Κατὰ τὴν γνώμην μας μία εἶναι ἡ ἐνδεικνυομένη λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἐργασίας, ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζεται κατ' ἀρχὴν ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία: Ὁ ἐργατικὸς μισθὸς δέον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ρόλον τοῦ ρυθμιστοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ἐφ' ὅσον ἡ παραγωγή τῆς ὀλότητος σχεδὸν τῶν ἀγαθῶν διενεργεῖται ὑπὸ ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων κατευθυνομένων ὑπὸ τῶν τιμῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐργατικὸς μισθὸς ὡς τιμὴ ἀποτελεῖ σπουδαῖον παράγοντα τῆς κατευθύνσεως καὶ τῆς ἰσορροπίας τῆς παραγωγικῆς λειτουργίας.

Προηγουμένως ὅμως ἐτονίσσαμεν ὅτι, ἐὰν τὸ Κράτος μετὰ τὴν γενικὴν ἐπιστράτευσιν ἀποφύγῃ νὰ ἀναμιχθῇ ἐντελῶς εἰς τὴν ἀγο-

ρὰν ἐργασίας εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ δημιουργηθοῦν σοβαραὶ παραγωγικαὶ ἀνωμαλίαι. Τὸ Κράτος ὀφείλει νὰ ἀναμιχθῆ πρὸς ἀποσόβησιν ὀδυνηρῶν συνεπειῶν, ἢ ἀνάμιξις τοῦ ὅμως πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ ἐπιτευχθοῦν οἰκονομικῶς τὰ καλλίτερα ἀποτελέσματα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οὐδὲν μέτρον δέον νὰ ληφθῆ δυνάμενον νὰ διαταράξῃ τὰς ρυθμιστικὰς δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς. Τὸ Κράτος ὀφείλει ἀντιθέτως νὰ ἐνισχύσῃ τὰ διάφορα μεγέθη τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κανονικῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Πάντα τὰ μέτρα, ἐφ' ὅσον θέλομεν νὰ εἶναι λυσιτελῆ, δέον νὰ ἀποθλέπουσιν εἰς τὴν διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τούτου ρύθμισιν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν παρεμπόδισιν τῆς λειτουργίας του.

Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ μόνη οἰκονομικῶς ὀρθὴ κατεύθυνσις εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῆς προσφορᾶς ἐργασίας, δεδομένου ὅτι τὸ αἷτιον τῆς ἀνατροπῆς ὑπῆρξεν ὁ ἀπότομος περιορισμὸς αὐτῆς. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀποσοβεῖται πᾶσα σημαντικὴ ὑψωσις τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, ἡ δὲ παραγωγή δύναται ἀπὸ ἀπόψεως ἀγορᾶς τῆς ἐργασίας νὰ προχωρήσῃ ἄνευ σοβαρῶν προσκομμάτων.

Τὸ ζήτημα εἶναι τώρα πῶς δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ αὔξησης αὕτη τῆς προσφορᾶς ἐργασίας. Διὰ παροτρύνσεων ἢ διὰ τῆς ἐξάψεως τῆς φιλοπατρίας τῶν μὴ στρατευσίμων ἱκανῶν πρὸς ἐργασίαν προσώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεδείχθη ἤδη κατὰ τὸν μεγάλον πόλεμον ὅτι ἐλάχιστα ἐπιτυγχάνονται. Ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ λύσις εἶναι ἡ ἐπιβολὴ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας εἰς πάντα τὰ ἱκανὰ πρὸς ἐργασίαν πρόσωπα. Οὕτως αὐτομάτως θὰ ἐπέλθῃ αὔξησης τῆς προσφορᾶς ἐργασίας ἀντικαθιστῶσα τοῦλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως ποσοτικῆς τὰς στρατευθείσας ἐργατικὰς δυνάμεις. Ὁ θεσμὸς ὅμως τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας δὲν εἶναι καὶ τόσον ἀπλοῦς ὅσον φαίνεται οὔτε καὶ λύει ἐντελῶς ἀπροσκόπτως τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας.

Ἦδη κατὰ τὴν περίοδον τῆς εἰρήνης δέον νὰ ἔχῃ ἀρκούντως μελετηθῆ τὸ ζήτημα τοῦτο. Δέον νὰ ἔχουν ὑπολογισθῆ αἱ, εἰς ἐργατικὰς χεῖρας μορφωμένας καὶ μὴ, ἀνάγκαι τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων καὶ νὰ ἔχῃ προβλεφθῆ διὰ ποίων κατηγοριῶν προσώπων δύνανται αὗται νὰ ἀντικατασταθοῦν ἱκανοποιητικῶς εἰς περίπτωσιν γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν αὕτη δύναται νὰ λάθῃ δύο κυρίας μορφάς:

Πρῶτον δύνανται νὰ ὑποχρεωθοῦν πάντα ἡ ὠρισμένα μὴ στρατεύσιμα πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἰς ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν, ἀφιεμένης ἐλευθέρας τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου, τοῦ εἴδους

ἐργασίας, τοῦ μισθοῦ καὶ τῶν ὄρων ἐργασίας¹. Ἡ μορφή αὕτη τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας εἶναι ἡ πλέον προσαρμοζομένη πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν βασιζομένην οἰκονομίαν, καθόσον ἐνισχύει ἀφ' ἑνὸς τὴν προσφορὰν ἐργασίας μέχρι τοῦ ἀναγκαίου ὀρίου, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀφήνει πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ὄρους τῆς ἐργασίας καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν ἐργατικὸν μισθόν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ διανομὴ τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων συντελεῖται διὰ μέσου τῶν αὐξομειώσεων τῶν ἐργατικῶν μισθῶν κατὰ τόπους καὶ κατὰ ποιότητος ἐργασίας, ἐπιτυγχάνεται δὲ ἡ οἰκονομικωτέρα ἀπασχόλησις αὐτῶν. Ὅσον μικρότεροι εἶναι οἱ περιορισμοὶ τόσοι μεγαλειτέρα ἐργατικὴ βούλησις ἀναπτύσσεται καὶ συνεπῶς καὶ παραγωγικότης. Ὁ τύπος οὗτος τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας συμπληροῦται διὰ τῆς λειτουργίας γραφείων εὐρέσεως ἐργασίας, τὰ ὅποια κατευθύνουν τὰς ἐργατικὰς χεῖρας εἰς τοὺς τόπους καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις ἔνθα ὑφίστανται ἀνάγκαι.

Παρὰ τὰ ἀνωτέρω πλεονεκτήματα τὸ σύστημα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ παρουσιάσῃ ἀνεπάρκειαν, ἰδίᾳ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀπροθυμίας τῆς ἀναλήψεως ἐργασίας ὑπὸ τῶν ὑποχρεουμένων προσώπων, εἰς ὠρισμένους τόπους καὶ εἰς ὠρισμένας ἐπιχειρήσεις. Εἶναι δὲ ἐνδεχόμενον νὰ ὑφίστανται ἐπείγουσαι ἀνάγκαι εἰς μίαν πόλιν καὶ ἡ ἐργασία νὰ σπανίζῃ, ἐνῶ εἰς ἑτέραν νὰ ἐπικρατῇ πληθώρα ἐργατικῶν χειρῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ Κράτος ὀφείλει νὰ προχωρήσῃ, χορηγοῦν εἰς τὰ γραφεῖα εὐρέσεως ἐργασίας τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς τοποθετήσεως ἐργατῶν εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους καὶ θεσπίζον τὴν ὑποχρέωσιν τῶν ἐργατῶν πρὸς συμμόρφωσιν πρὸς τὰς ὑποδείξεις αὐτοῦ.

Τοιοῦτοτρόπως ἐρχόμεθα εἰς τὴν δευτέραν μορφήν τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας εἰς τὴν ὁποίαν καταργεῖται ὀλοσχερῶς ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργατικῆς συμβάσεως, καθορίζονται δὲ ὑπὸ τοῦ Κράτους πάντες οἱ ὄροι αὐτῆς κυρίως δὲ ὁ τόπος, ὁ χρόνος, ὁ μισθὸς κλπ. τῆς ἐργασίας. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐνισχύεται σημαντικῶς καὶ ἡ θέσις τοῦ διευθύνοντος τὴν ἐπιχείρησιν ἔναντι τοῦ ἀπασχολουμένου προσωπικοῦ τὸ ὁποῖον ὑποχρεοῦται εἰς μεγαλύτεραν ὑποταγὴν ἢ ἐν καιρῷ εἰρήνης.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν δευτέραν ταύτην μορφήν δημιουργεῖ τὰ ἀκανθωδέστερα προβλήματα, εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ ὑπὸ τοῦ Κράτους. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, πρῶτον ἐπέρχεται σπατάλη τῶν μορφωμένων καὶ ἡμιμορφωμένων ἐργατικῶν χειρῶν εἰς στιγμὴν σπάνιος αὐτῶν καὶ

¹ Βλ. Scherbening E. : "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 65.

δεύτερον ἢ πιθανὴ συγκράτησις τοῦ μισθοῦ εἰς χαμηλότερον τοῦ φυσιολογικοῦ ὀρίου αὐτοῦ ὀδηγεῖ εἰς ἀνατροπὴν τῆς ἰσορροπίας τῆς ἀγορᾶς. Πράγματι ἡ ἐπιβολὴ χαμηλοτέρων μισθῶν σημαίνει οἰκονομικῶς μεγαλειτέραν προσφορὰν ἐργασίας ἄρα καὶ εὐρυτέραν παραγωγὴν, ἐφ' ὅσον ὅμως τοῦτο δὲν συμβαίνει αἰ τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ παραμένουν ἀμετάβλητοι. Τοιουτοτρόπως δημιουργοῦνται πρόσθετα κέρδη εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας προερχόμενα ἐκ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ ὑψηλοτέρου φυσιολογικοῦ μισθοῦ καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Κράτους καθοριζομένου μικροτέρου τοιούτου. Εἰς τοῦτο θὰ ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ τις ὅτι τὸ Κράτος θὰ ὤφειλε νὰ θέσῃ διατιμήσεις ἐκμηδενιζούσας τὰ πρόσθετα ταῦτα ἐπιχειρηματικὰ κέρδη, μείωσις ὅμως τῶν τιμῶν σημαίνει αὐξησιν τῆς ζητήσεως τῶν ἐμπορευμάτων, ἐφ' ὅσον δὲ ὡς εἶναι φυσικὸν δὲν θὰ ἐπέλθῃ ἀντίστοιχος ἐνίσχυσις τῆς προσφορᾶς θὰ προκύψῃ ἀνεπάρκεια ἐμπορευμάτων ἀναγκάζουσα τὸ Κράτος νὰ προβῇ εἰς κατὰ κεφαλὴν κατανομήν τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν δελτίων. Εἶναι ὅμως ἐφικτὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου δι' ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἀγαθὰ; Θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀπαντήσῃ εἶναι, ἀλλὰ τὰ μειονεκτήματα αὐτοῦ εἶναι τόσον τεράστια ὥστε νὰ μὴ τολμᾷ τις νὰ τὸ συστήσῃ σοβαρῶς. Ὁ περιορισμὸς ἐξ ἄλλου τῶν διατιμήσεων εἰς τὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης κινδυνεύει νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διοχέτευσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων εἰς τὴν παραγωγὴν εἰδῶν δευτερευούσης σημασίας ἐκτιθεμένης οὕτω εἰς κίνδυνον τῆς διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ. Βεβαίως τὸ Κράτος δύναται νὰ ἀντιμετωπίσῃ παρομοίας τάσεις διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἀναγκαστικῆς παραγωγῆς ἢ μονοπωλίων δι' ὠρισμένα εἶδη πρώτης ἀνάγκης. Προτοῦ ὅμως προβῇ εἰς τὴν λήψιν τόσων δραστικῶν μέτρων, ὀρθὸν εἶναι νὰ ἐξαντλήσῃ ἄλλα μέσα προσιδιάζοντα περισσότερον εἰς τὸν ρυθμιστικὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω λόγων τασσόμεθα μὲ τὸ σύστημα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας τῆς πρώτης μορφῆς, εἰς περίπτωσιν δὲ καθ' ἣν ἀποδειχθῇ αὕτη ἀνεπαρκής, τότε δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν καὶ εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν ἀπασχόλησιν εἰς ὠρισμένους τόπους καὶ ἐπιχειρήσεις τῶν δυστροπουσῶν ἐργατικῶν δυνάμεων. Ἡ ἐπέκτασις τῶν μέτρων πέραν τοῦ σημείου τούτου καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ δύναται νὰ προκαλέσῃ ἐπικινδύνους συνεπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπὸ τινων ἐγειρομένην ἀντίρρησην καθ' ἣν ὠρισμένοι μισθοί, ἰδίᾳ τῶν εἰδικευμένων ἐργατῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνέλθουν εἰς ὑψηλὰ ὄρια ἀποτελοῦντα πρόκλησιν διὰ τοὺς εἰς τὸ

μέτωπον θυσιαζομένους συναδέλφους των, τούτο δύναται νά λυθῆ διὰ τῆς φορολογήσεως τῶν ὑψηλῶν μισθῶν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἐπεβλήθη ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἐμπολέμων Κρατῶν ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐργασία ὑπὲρ διαφορῶν μορφῶν, λόγω ὅμως τῆς ἐλλείψεως ὀργανώσεως ὁ θεσμὸς δὲν εἶχε παντοῦ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς νομοθεσίας περὶ ὀργανώσεως πολεμικῆς οἰκονομίας προβλέπεται ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐργασία:

Παρ' ἡμῖν προβλέπει περὶ ταύτης ὁ νόμος 1984 «περὶ Ὀργανώσεως τῆς Πολιτικῆς καὶ Οἰκονομικῆς Ἐπιστρατεύσεως τῆς Χώρας» τῆς 21ης Σεπτεμβρίου 1939. Διὰ τούτου θεσπίζεται ὑποχρέωσις τῶν φυσικῶν ἢ νομικῶν προσώπων συμμετοχῆς εἰς ἐργασίας μεταξὺ τῶν ἄλλων γεωργικάς, βιομηχανικάς, μεταλλευτικάς, μεταφορῶν καὶ δημοσίων ἔργων, καθορίζεται δὲ ὅτι πᾶσαι αἱ ἐργασίαι αὗται εἶναι κατ' ἀρχὴν τιμητικάι, δύναται ὅμως δι' ἀποφάσεως τῶν ἀρμοδίων Ὑπουργῶν νά καθορίζωνται ἀποζημιώσεις δι' αὐτάς. Πρὸς τούτοις ἀναστέλλεται ἡ ἰσχὺς ὠρισμένων διατάξεων τῶν ἐργατικῶν καὶ ναυτεργατικῶν νόμων καὶ προβλέπονται διατιμήσεις ἐπὶ τῶν ἡμερομισθίων.

2. Τὸ κεφάλαιον.

Τὸ ζήτημα τοῦ κεφαλαίου ἐξετάζομεν ἀπὸ ἀπόψεως τῶν ἐξαιρετικῶν ἀναγκῶν, αἵτινες δημιουργοῦνται κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐξεταζομένας περιόδους ἔναντι τῆς προσφορᾶς τοῦ ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου.

Τὸ πρῶτον ζήτημα εἶναι τῶν ἐξαιρετικῶν ἀναγκῶν κεφαλαίου, τόσοσιν τῆς ἰδιωτικῆς ὅσον καὶ τῆς δημοσίας οἰκονομίας.

Εἰς τὴν ἰδιωτικὴν οἰκονομίαν ἤδη κατὰ τὴν περίοδον τῆς οὐδετερότητος ὑπὸ ἐμπολέμους τὰς Μεγάλας Δυνάμεις δημιουργοῦνται νέα ἐπείγουσα ἀνάγκαι κεφαλαίου. Αἱ ἀνάγκαι αὗται προέρχονται ἐκ τοῦ ἐνδεδειγμένου τῆς ἀναπροσαρμογῆς διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων καὶ δὴ τῆς βιομηχανίας, κατόπιν τῆς μεταβολῆς τῶν διεθνῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ἀπειλουμένης περαιτέρω ἀλλοιώσεως τούτων. Ἡ ἀναπροσαρμογὴ αὕτη καθίσταται ἐπιτακτικὴ ὄχι μόνον ἐξ ἐθνικῶν λόγων πρὸς ἐξασφάλισιν κατὰ τὸ δυνατὸν αὐταρκείας ἀλλὰ καὶ ἐκ καθαρῶς ἰδιωτικοοικονομικῶν. Πράγματι αἱ διεθνεῖς περιπλοκαὶ καθιστοῦν δυσχερῆ ἢ καὶ ἀδύνατον τὴν εἰσαγωγὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ σπουδαίων προϊόντων, ἐνῶ παραλλήλως καὶ τὰ εἰσαγόμενα λόγω τῶν ὑψωμένων τιμῶν, τῶν ηὔξημένων ναύλων, τῶν ὑψηλοτέρων δασμῶν καὶ τῶν αὐστηροτέρων περιορισμῶν εἰσαγωγῆς, φθάνουν εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ ἐσωτε-

ρικοῦ εἰς τιμὰς σημαντικῶς ἀνωτέρας τῶν προπολεμικῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο καθιστᾷ λίαν ἐπικερδῆ τὴν ἴδρυσιν ἐπιχειρήσεων πρὸς παραγωγὴν τῶν προϊόντων τούτων. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ ἰδιωτικοοικονομικὸν συμφέρον συμπίπτει μὲ τὸ ἐθνικοοικονομικόν, τὸ δὲ Κράτος ἔχει πάντα λόγον νὰ εὐνοήσῃ τὴν κίνησιν ταύτην.

Πᾶσα ὅμως ἴδρυσις νέας βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως ἢ ἐπέκτασις καὶ συμπλήρωσις παλαιᾶς ἀπαιτεῖ κεφάλαια σημαντικά, ὅταν δὲ πρόκειται περὶ μεγαλειτέρου ἀριθμοῦ ἐπιχειρήσεων τότε ἢ, ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ζήτησις κεφαλαίου δύναται νὰ ἀποθῇ λίαν ἔντονος.

Ἦδη εἰς τὴν Ἑλλάδα κατόπιν τῶν πολεμικῶν γεγονότων παρουσιάζεται σειρὰ ὀλόκληρος ἐπιχειρήσεων τῶν ὁποίων ἢ ἴδρυσις ἢ ἐπέκτασις θὰ ἦτο λίαν ἐπικερδῆς καὶ ἐπωφελῆς. Τὸ κυριώτερον πρόβλημα εἰς αὐτὴν εἶναι ἢ ἐξεύρεσις τοῦ ἀπαραιτήτου κεφαλαίου. Τὸ ζήτημα τοῦτο δέον νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ σοβαρῶς, καθόσον ἐξ αὐτοῦ κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται ἢ βελτίωσις τῆς αὐταρκειᾶς καὶ ἢ ἐξασφάλισις τῆς ἀμυντικῆς ἰκανότητος τῆς χώρας μας. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι αἱ βάσεις τῆς εὐρυτέρας βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας ἐτέθησαν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ παγκοσμίου πολέμου.

Εἶναι ἀληθές ὅτι, λόγω τοῦ βραχείου χρόνου ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπικρατήσεως εἰσέτι γενικῆς ἀβεβαιότητος, ἢ κατάστασις δὲν ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν τῆς διαμόρφωσιν, τοιουτοτρόπως δὲ ἢ ζήτησις κεφαλαίου ἀπὸ τῆς ἐπιχειρηματικῆς πλευρᾶς δὲν παρουσίασεν ἀκόμη τὴν πραγματικὴν τῆς ἔντασιν. Πάντως δέον νὰ ἀναμείνωμεν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης σημαντικὴν αὐξήσιν τῆς ζητήσεως κεφαλαίου, τῆς ὁποίας ἢ ἰκανοποιήσῃς ἐπ' οὐδενὶ λόγω ἐπιτρέπεται νὰ τεθῇ εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν.

Ἐτέρα ἐπιπρόσθετος ζήτησις κεφαλαίου ἀπορρέει ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς δημιουργίας ἀποθεμάτων εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Ἐχει ἤδη γίνῃ πολὺς λόγος περὶ τῆς συγκεντρώσεως ἀποθεμάτων εἰς ξένας χώρας, τινὲς μάλιστα τῶν ὁποίων ἐπροχώρησαν καὶ εἰς εὐρυτέραν πραγματοποίησιν αὐτῶν. Παρ' ἡμῖν ἐγένοντο συζητήσεις αἱ ὁποῖαι ὅμως προσέκρουσαν εἰς τὴν ἔλλειψιν κεφαλαίου. Εἶναι εὐνόητον ὅτι μία χώρα πτωχὴ, ὡς ἢ Ἑλλάς, ἀδυνατεῖ νὰ συστήσῃ μεγάλα ἀποθέματα, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ παραμείνῃ καὶ ἐντελῶς ἀνεφοδιάστος εἰς τινὰ βασικὰ εἶδη. Ἡ δημιουργία παντὸς ἀποθέματος προϋποθέτει ἀντίστοιχον ἀποταμιευτικόν

κεφάλαιον, κατ' ἀκολουθίαν ἀποτελεῖ νέαν ζήτησιν κεφαλαίου μὴ ὑφισταμένην μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἰς τὴν ἀγοράν.

Τρίτη πηγὴ ζήτησεως κεφαλαίου εἶναι ἡ τοῦ Δημοσίου. Τοῦτο ἤδη κατὰ τὴν περίοδον εἰρήνης διὰ σκοποὺς ἐξοπλιστικούς ὡς καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν διαφόρων παραγωγικῶν καὶ ἀμυντικῶν ἔργων, μὴ δυναμένων νὰ καλυφθοῦν ἐκ τῶν τρεχόντων ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ, στρέφεται εἰς τὴν ἀγοράν πρὸς ἀντλήσιν κεφαλαίων. Παρ' ἡμῖν εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ Δημόσιον πρὸς ἐκτέλεσιν διαφόρων ἔργων προσέφυγεν ἀπὸ ἐτῶν εἰς τοὺς διαφόρους πιστωτικούς ὀργανισμούς. Μὲ τὴν ἔναρξιν ὅμως τῆς ἐμπολέμου περιόδου αἱ ἀνωτέρω κρατικαὶ ἀνάγκαι καθίστανται ἐπιτακτικώτεραι. Ἰδίως οἱ ἐξοπλισμοὶ καὶ τὰ ἀμυντικὰ ἔργα ἀπαιτοῦν μεγάλας δαπάνας, αἵτινες κυρίως διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ἀγοράν κεφαλαίου δύνανται νὰ καλυφθοῦν. Σημειωτέον ὅτι καὶ αἱ καθαρῶς καταναλωτικαὶ δαπάναι τοῦ Κράτους εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ λάθουν σημαντικὴν ἀνάπτυξιν π. χ. λόγω μερικῆς ἢ γενικῆς ἐπιστρατεύσεως, ὥστε νὰ ὑποχρεωθῇ καὶ δι' αὐτὰς νὰ στραφῇ εἰς τὴν ἀγοράν κεφαλαίου.

Αὐταὶ εἶναι αἱ τρεῖς κύριαι μορφαὶ τῆς ηὐξημένης ζήτησεως κεφαλαίου αἱ ἀνακύπτουσαι ἐκ τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως τῶν μεγάλων δυνάμεων. Εἰς περίπτωσιν ἐξόδου τῆς χώρας εἰς πόλεμον αἱ μορφαὶ αὗται τῆς ζήτησεως ἐξακολουθοῦν ὑφιστάμεναι ἐντεινομένης ἰδίᾳ τῆς τελευταίας.

Ἐρωτᾶται εἶναι δυνατὴ ἡ ἱκανοποιήσις τῆς ἐπιπροσθέτου ταύτης ζήτησεως κεφαλαίου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

Διὰ νὰ δοθῇ ἀκριθῆς ἀπάντησις εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα δεόν νὰ ἐξετασθοῦν δι' ὀλίγων αἱ συνθήκαι τῆς προσφορᾶς κεφαλαίου παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περίοδον. Εἶναι παγκοίνως γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνέκαθεν ἐπεκράτησεν ἔντονος στενότης κεφαλαίου ἐκδηλωθεῖσα διττῶς, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως ὑψηλῶν τόκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς πενιχρότητος τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ οἰκονομικῶς προηγμένα Κράτη.

Ἡ ἔλλειψις κεφαλαίου δεόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν περιορισμένην ἀποταμιευτικὴν ἱκανότητα τοῦ πληθυσμοῦ, ὀφειλομένην κυρίως εἰς τὸ χαμηλὸν ἐθνικὸν εἰσόδημα. Τὸ μέγα εἰσόδημα ἐξασφαλίζει τὴν μεγάλην ἀποταμιευτικὴν ἱκανότητα, δηλαδὴ τὸν σχηματισμὸν ἐπαρκοῦς κεφαλαίου, ταῦτοχρόνως ὅμως καὶ τὸ μέγα κεφάλαιον ἐξασφαλίζει τὸ μέγα εἰσόδημα. Εἰς τὴν Ἑλλάδα οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶναι σημαντικῶς ἀνεπτυγμένον.

Κατὰ ταῦτα, λόγῳ τοῦ χαμηλοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος, ἀξιόλογος αὔξησις τῆς ἀποταμιεύσεως εἶναι λίαν ἀμφίβολος. Ὄταν τὸ εἰσόδημα δὲν ὑπερβαίνει σημαντικῶς τὸ ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως σοβαρὰ ἐνίσχυσις τῆς ἀποταμιεύσεως ἀποκλείεται.

Πάντως τοῦ εἰσοδήματος παραμένοντος ἀμεταβλήτου, εἶναι ἐφικτὴ σχετικὴ αὔξησις τῆς ἀποταμιεύσεως διττῶς, διὰ τῆς ἐντάσεως τῆς ἀποταμιευτικῆς βουλήσεως καὶ διὰ τοῦ ἀναγκαστικοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως.

Ὡς πρὸς τὸν πρῶτον τρόπον παρατηροῦμεν, ὅτι ὑπὸ ὁμαλᾶς συνθήκας ἔντασις τῆς ἀποταμιευτικῆς βουλήσεως τῶν εἰσοδηματιῶν εἶναι ἀπίθανος, παρὰ τὰς τυχόν παραινέσεις τοῦ Κράτους. Ὑπὸ ἀνωμάλους ὅμως περιστάσεις τὰ πράγματα μεταβάλλονται οὐσιωδῶς καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ σημειωθῇ αὐτόματος ἐνίσχυσις τῆς ἀποταμιευτικῆς βουλήσεως. Οὕτω διεπιστώθη, ὅτι εἰς περίοδον πολέμου οἱ εἰσοδηματῖαι ἀποταμιεύουν περισσότερον ἢ ἐκ πατριωτικῶν λόγων ἢ διότι ἡ διάθεσις καὶ ἡ εὐκαιρία πρὸς μεγαλύτερα ἔξοδα ἐλλείπει ἢ τέλος διότι πολλὰ ἐμπορεύματα σπανίζουσιν ἢ καὶ ἐξαφανίζονται ἐκ τῆς ἀγορᾶς. Τὰς οὕτως αὐξανομένας ἀποταμιεύσεις ἀπεκάλεσάν τινες, οὐχὶ ὀρθῶς κατὰ τὴν γνώμην μας, ἀναγκαστικᾶς.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν εἰσήλθομεν εἰς περίοδον διεθνῶν πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν, δέον νὰ ἀναμένεται αὔξησις τῆς ἀποταμιευτικῆς βουλήσεως καὶ παρ' ἡμῖν.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον μέσον, δηλαδὴ τὸν ἀναγκαστικὸν περιορισμὸν τῆς καταναλώσεως, τονίζομεν ὅτι οὗτος δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ τρεῖς τρόπους, διὰ τῆς φορολογίας, διὰ τοῦ πληθωρισμοῦ καὶ διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς κανονικῆς φορολογίας, ἥτις ὑφίσταται κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περίοδον, ἀλλὰ περὶ ἐξαιρετικῆς φορολογίας ἐπιβαλλομένης πρὸς κάλυψιν ἐκτάκτων στρατιωτικῶν δαπανῶν. Δι' αὐτῆς πλήττονται ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ εἰσοδήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κατανάλωσις, ἡ φορολογικὴ ὅμως ἔντασις στρέφεται συνήθως πρὸς τὰ εἰσοδήματα. Ἡ ἔντονος ὅμως φορολόγησις τῶν μεγάλων καὶ μέσων εἰσοδημάτων δὲν ἐπιφέρει ὡς φαίνεται τελικῶς ἀντίστοιχον περιορισμὸν τῆς καταναλώσεως, ὥστε νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ προῖόν τῆς φορολογίας ὡς πραγματικὴ αὔξησις τῆς ἀποταμιεύσεως Ἡ ἐξακρίθωσις τῶν ἐπιδράσεων τῶν ποικίλων φόρων ἐπὶ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς καταναλώσεως εἶναι δυσχερῆς ἂν μὴ ἀδύνατος, λόγῳ τῶν πολυπλόκων ἀντιδράσεων τῶν φορολο-

γουμενων, ως μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία ἀλλαχοῦ νὰ καταδείξωμεν¹. Γενικῶς μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι οἱ φόροι οἱ πλῆττοντες τὰς λαϊκὰς τάξεις, ως εἶναι οἱ ἐπὶ τῆς μεγάλης καταναλώσεως καὶ ἐπὶ τῶν μικρῶν καὶ μέσων εἰσοδημάτων, δὲν περιστέλλουν, πολλάκις δὲ καὶ εὐνοοῦν τὴν ἀποταμίευσιν, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ φόροι οἱ ἐπιβαρύνοντες τοὺς πλουσίους προοδευτικῶς εἶναι ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντιαποταμιευτικοί. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἔρχεται δυστυχῶς εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος ἣτις εἶναι καὶ ἡ ἐπικρατεστέρα, καθόσον ἐν ἐναντία περιπτώσει, τοὺς φόρους θὰ τοὺς ἐβάσταζον οὐσιαστικῶς οἱ πτωχοί. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι πλῆττοντες, ὀρθῶς ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς, τὰ μέσα καὶ μεγάλα εἰσοδήματα, πρέπει ν' ἀφήσωμεν εἰς τὸ σκότος τὰς συνεπείας αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα ἐξετάζομεν ἀκριβῶς τὴν φορολογίαν ως μέσον πρὸς ἀναγκαστικὸν περιορισμὸν τῆς καταναλώσεως. Τὸ συμπέρασμα μᾶς εἶναι, ὅτι ἐκ μιᾶς ἐντάσεως τῆς φορολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοινωνικῆς ἀρχῆς δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν ἀξιόλογον αὔξησιν τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἀντιθέτως αὔξεις τῆς φορολογίας ἐπὶ τῶν μικρῶν εἰσοδημάτων καὶ τῆς καταναλώσεως μολονότι ἀντικοινωνικῆ, συντελεῖ εἰς πραγματικὸν περιορισμὸν τῆς καταναλώσεως, τὸ δὲ προϊόν τῆς κατὰ μέγα μέρος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσιν. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου καὶ ἐκ τοῦ πολυαριθμοῦ τῶν πληττομένων ὑπὸ τῶν φορολογιῶν τούτων κυρίως κατορθώνει τὸ Κράτος νὰ ἐξεύρη τὰ μέσα πρὸς κάλυψιν τῶν ἐκτάκτων ἀναγκῶν του.

Ἀπομένει τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τῆς νομισματικῆς ἀποταμιεύσεως.

Αὕτη συντελεῖται ὅταν διὰ τῶν Τραπεζῶν δὲν διοχετεύονται εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν μόνον πραγματικαὶ ἀποταμιεύσεις, ἀλλὰ παρέχονται ἐπὶ πλέον καὶ πιστώσεις μὴ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς ἀποταμιεύσεις. Συνέπεια τῶν πιστώσεων τούτων εἶναι ἡ ὑψωσις τοῦ γενικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν. Τοῦτο σημαίνει ἐλάττωσιν τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῆς νομισματικῆς μονάδος προκαλοῦσαν ἀναγκαστικὴν περιστολὴν τῆς καταναλώσεως, ἰδίᾳ τῶν προσώπων τῶν ἐχόντων πάγιον εἰσόδημα.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ Cassel² παρατήρησε τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: Ἡ συνολικὴ ἀγοραστικὴ δύναμις ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν δεδομένην περίοδον πρὸς τὴν συνολικὴν ποσότητα τῶν ἐμπο-

¹ Βλ. Ζολώτα Ξ., Φορολογία, ἀποταμίευσιν καὶ ἐπένδυσιν, Ἀθῆναι 1939.

² La monnaie et le change après 1914, Paris 1923, σελ. 28 ἐπ.

ρευμάτων τὴν προωρισμένην πρὸς πώλησιν. Αὔξεις τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως δύναται νὰ παραχθῇ κατόπιν ὁμοίας αὐξήσεως τῆς πραγματικῆς παραγωγῆς ἐμπορευμάτων. Ὅταν ὅμως δημιουργεῖται τεχνητὴ ἀγοραστικὴ δύναμις ὑπὸ τὴν μορφήν τραπεζικῶν πιστώσεων, αὕτη θὰ ἔλθῃ μοιραίως εἰς ἀνταγωνισμόν μὲ τὴν κανονικὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν. Ἀποτέλεσμα τούτου θὰ εἶναι ἡ ὑψωσις τῶν τιμῶν, ἣτις θὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοιούτου ἐπιπέδου, ὥστε τὰ διαθέσιμα προϊόντα θὰ ἀποκτήσουν συνολικὴν ἀξίαν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν συνολικὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν. Ἡ ὑψωσις αὕτη τῶν τιμῶν ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τοῦ μέρους τῶν προϊόντων, τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ ἀγοράσουν οἱ κάτοχοι τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως, ἀκριβῶς δὲ ἡ μείωσις αὕτη εἶναι ἡ ἀπελευθεροῦσα ὠρισμένην ποσότητα ἐμπορευμάτων ἱκανῶν νὰ ἀγορασθοῦν χάρις εἰς τὴν ἐπιπρόσθετον ἀγοραστικὴν δύναμιν. Ἡ ὑψωσις τῶν τιμῶν συνεπάγεται λοιπὸν τὴν στέρησιν τῶν πολιτῶν τῆς αὐτῆς χώρας τμήματος τῶν πόρων τοῦς ὁποίους θὰ ἠδύναντο νὰ τοῦς παράσχουν τὰ εἰσοδήματά των. Τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα δύναται νὰ τεθῇ κατόπιν τούτου εἰς τὴν διάθεσιν τῶν κατόχων τῆς τεχνητῶς διαμορφωθείσης ἀγοραστικῆς δυνάμεως ὡς π. χ. τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ πληθωρισμὸς ὀδηγεῖ πάντοτε μοιραίως εἰς ὑψωσιν τῶν τιμῶν, ἀκριβῶς δὲ διὰ τῆς ὑψώσεως ταύτης ἐπιτυγχάνεται ὁ ταμιακὸς σκοπὸς αὐτοῦ, ὁ συνιστάμενος εἰς τὴν ἱκανότητα ἀποκτήσεως προϊόντων ὑπ' ἐκείνων οἵτινες δὲν ἔχουν τίποτε νὰ παράσχουν εἰς ἀντάλλαγμα. Ὁ πληθωρισμὸς ἐπιφέρει γενικῶς ἄνοδον τῶν μισθῶν καὶ τῶν λοιπῶν εἰσοδημάτων. Ἡ ἄνοδος αὕτη ἐκδηλοῦται βαθμηδόν, οὕτως ὥστε πλείονες τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ ἐξαναγκάζονται εἰς περιορισμούς. Ἐὰν πάντα τὰ εἰσοδήματα ἠϋξάνοντο μὲ τὴν ἰδίαν ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὑψωσιν τῶν τιμῶν, οὐδεμία μείωσις τῆς ζητήσεως θὰ ἐσημειοῦτο καὶ οὐδεμία εἰσφορὰ ἐμπορευμάτων θὰ συνετελεῖτο εἰς τοῦς κατόχους τῆς τεχνητῶς δημιουργηθείσης ἀγοραστικῆς δυνάμεως. Σημειωτέον ὅτι ἡ τάσις αὕτη δὲν εἶναι κοινὴ δι' ὅλα τὰ εἰσοδήματα ἀλλὰ, ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς τὴν προηγουμένην σελίδα, κυρίως διὰ τὰ ἔχοντα πάγιον χαρακτῆρα, καθόσον ὑπάρχουν ἄλλα, ἰδιά ὠρισμένα ἐπιχειρηματικά, τὰ ὅποια ἀνέρχονται ταχύτερον τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν. Τοιουτοτρόπως διὰ τοῦ πληθωρισμοῦ πλήττονται καιρίως αἱ ἐργατικαὶ καὶ ὑπαλληλικαὶ τάξεις.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ἡ νομισματικὴ ἀποταμίευσις διενεργεῖται κυρίως εἰς βᾶρος τῶν λαϊκῶν τάξεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης εἶναι ἀντικοινωνικὴ.

Τὰ γραφέντα ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν διαφόρων οἰκονομολόγων περὶ τῆς νομισματικῆς ἀποταμιεύσεως, φρονοῦμεν ὅτι δὲν παρουσιάζουν τὸ φαινόμενον ὑπὸ τὸ πραγματικὸν φῶς, καθόσον οἱ πλεῖστοι τούτων παρασυρόμενοι ἀπὸ τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀλογίστου πληθωρισμοῦ ὠρισμένων χωρῶν κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον καὶ μετ' αὐτόν, θεωροῦν τὸν πληθωρισμὸν πάντοτε ὡς καταστρεπτικόν.

Διὰ νὰ δυνηθῇ τις νὰ ὁμιλήσῃ ἐγκύρως περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νομισματικῆς ἀποταμιεύσεως, δέον προηγουμένως νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, εἰς ποῖον σημεῖον τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου εὐρίσκεται ἡ οἰκονομία¹. Ἐὰν αὕτη παρουσιάζῃ πλήρη ἀπασχόλησιν, τούτέστιν ἐὰν πάντα τὰ παραγωγικὰ μέσα καὶ αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις εὐρίσκονται ἐν ἐνεργείᾳ, τότε κάθε αὔξεις τῶν πιστώσεων ὑπὲρ τὰς πραγματικὰς ἀποταμιεύσεις θὰ εἶχε πληθωρικὰς συνεπείας προξενούσας ὑψωσιν τῶν τιμῶν. Ἡ ὑψωσις αὕτη, ὡς γνωστόν, δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος δι' ὅλας τὰς τιμάς, τοιουτοτρόπως δὲ ἐπέρχονται σημαντικαὶ ἀλλοιώσεις μεταξὺ ἐξόδων καὶ τιμῶν ποικίλλουσαι κατὰ κλάδους, αἵτινες προκαλοῦν αὐξομειώσεις τῆς παραγωγῆς. Ἐν τῷ συνόλῳ, ἐκτὸς τῶν κατὰ μέρος ἀλλοιώσεων τούτων, σημειοῦται ὀνομαστικὴ ὑψωσις τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν τῶν εἰσοδημάτων. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἐδέχθημεν, ὅτι πρὸ τῆς αὐξήσεως τῶν πιστώσεων πᾶσαι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἦσαν ἀπασχολημένοι, ἡ δὲ κατανομή αὐτῶν κατὰ κλάδους εἶχε συντελεσθῆ διὰ τοῦ αὐτομάτου μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἔπεται ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγικῆς λειτουργίας εἶναι τὸ εὐνοϊκώτερον ὑπὸ τὰς ἰσχυρούσας συνθήκας. Ἡ διὰ τῆς παρεμβάσεως τῆς νομισματικῆς ἀποταμιεύσεως ἀνακατανομή τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων δὲν δύναται παρὰ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὀλιγώτερον λελογισμένην ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν μικροτέρου συνολικῶς ἀποτελέσματος. Ἐκτὸς ὅμως τούτου μόλις παύσῃ ἡ περαιτέρω χορήγησις πιστώσεων, αἱ δημιουργηθεῖσαι διαφοραὶ μεταξὺ ἐξόδων καὶ τιμῶν θὰ ὑποστοῦν νέας ἀλλοιώσεις τεινούσας νὰ ἐπαναφέρουν τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις εἰς τὴν παλαιὰν κατανομήν των. Ἡ οἰκονομία ὑφίσταται κλονισμόν, τμημα δὲ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ παραχθέντων παραγωγικῶν μέσων ἀχρηστεύεται.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω δέον νὰ προστεθῇ καὶ ὁ κίνδυνος τῆς καταναλώσεως ὑφισταμένου κεφαλαίου ἐκ τῆς πληθωρικῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν, δεδομένου ὅτι πλεῖστοι τῶν ἐπιχειρηματιῶν θεωροῦντες

¹ Βλ. Gestrich, H.: Geldpolitik und Weltwirtschaft, Berlin 1934, σ. 6.

ὡς κέρδος τὸ διὰ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν εἰσπραχθὲν ἐπὶ πλεόν ποσοστὸν, προβαίνουν εἰς τὴν κατανάλωσιν αὐτοῦ.

Ἡ νομισματικὴ ὁμως ἀποταμίευσις δὲν ἀσκεῖ πάντοτε τὰς κακὰς ταύτας ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς οἰκονομίας. Οὕτως, ὅταν αὕτη εὐρίσκεται εἰς περίοδον ὑποαπασχολήσεως, ὅταν δηλαδὴ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις κατὰ ἓν σημαντικὸν ποσοστὸν ἀδρανοῦν, ἡ νομισματικὴ ἀποταμίευσις (ὅταν μάλιστα συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ἄλλα μέτρα) προκαλεῖ μεγαλυτέραν οἰκονομικὴν δραστηριότητα ἄρα καὶ μεγαλείτερον προϊόν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν μέσων πληρωμῆς γεννηθεῖσα ζήτησις ἀντικρῦζει πλεόν νέαν προσφορὰν ἐμπορευμάτων, ἀποφευγομένης οὕτω τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς. Ἡ κίνησις αὕτη δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι τοῦ σημείου τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ μόνον ταύτης πᾶσα ἀπόπειρα νέας νομισματικῆς ἀποταμιεύσεως θὰ καταλήξῃ εἰς πληθωρισμόν.

Ἡ ἐπιτυχὴς οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῶν διαφόρων χωρῶν ἀπὸ τοῦ 1932 καὶ ἐντεῦθεν ἀπέδειξε τὸ βάσιμον τῶν ἀνωτέρω ὑποστηριζομένων.

Ἐξ ὅλων τούτων προκύπτει, ὅτι ἡ νομισματικὴ ἀποταμίευσις ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων καὶ τῆς ἐκτάσεώς της δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς μόνιμον ἐνίσχυσιν τῆς ἀποταμιευτικῆς ἐνεργείας καὶ αὐξήσιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Εἰς ἐμπόλεμον ὁμως περίοδον κατὰ κανόνα ἐλλείπουν αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν παραγωγικῶν τάξεων ἐπέρχεται σπάνις ἐργατικῶν χειρῶν, ὥστε ἡ περίπτωσις τῶν ἀδρανουσῶν παραγωγικῶν δυνάμεων νὰ μὴ ἰσχύῃ.

Μόνον εἰς περίοδον οὐδετερότητος μὲ ἐμπολέμους τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὡς εἶναι ἡ παροῦσα, ὑπάρχει ἴσως ἀκόμη ἕδαφος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Τὸ πᾶν δέον νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν ἢ μὴ διαθεσίμων ἐργατικῶν χειρῶν, ἢ δὲ ἄσκησις τῆς πολιτικῆς ταύτης δέον νὰ γίνῃ μετὰ συνέσεως καὶ κατόπιν μελέτης τῶν ἐπιγουσῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας εἰς τοὺς διαφόρους παραγωγικοὺς κλάδους καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἔνθα ὑφίστανται ἐπικίνδυνα κενὰ δυνάμενα νὰ παραλύσουν σειρὰς ἐπιχειρήσεων εἰς περίπτωσιν ἐξωτερικοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Κατὰ τὴν ἐμπόλεμον περίοδον εἶναι εὐνόητον ὅτι, ὅταν τὸ Κράτος ἐξαναγκασθῇ νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν Τράπεζαν, θὰ πράξῃ τοῦτο πρὸς κάλυψιν μεγάλων καταναλωτικῶν δαπανῶν, τοιοῦτοτρόπως δὲ αἱ παρασχεθησόμενα πιστώσεις καὶ λόγῳ μεγέθους καὶ λόγῳ χρησιμοποίησεως δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἐξαπολύσουν ἔντονα

πληθωρικά φαινόμενα μὲ ὅλας τὰς συνεπείας τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν. Βεβαίως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην πρόκειται περὶ νομισματικῆς ἀποταμιεύσεως, ἥτις ὅμως δὲν μεταβάλλεται εἰς κεφάλαιον, χρησιμοποιοῦμένη διὰ καταναλωτικούς σκοπούς. Τοιουτοτρόπως αὕτη καταλήγει εἰς μείωσιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ μόνιμον περιορισμὸν τῆς ἀποταμιευτικῆς ἰκανότητος. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου κατεπολεμήθη δριμύτως ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐξευρέσεως μέσων ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὅστις ὅμως εἰς περίπτωσιν ἐπείγουσης ἀνάγκης εἶναι καὶ ὁ μόνος ἰκανὸς νὰ προσκομίση εἰς τὸ Δημόσιον ὡς διὰ μαγείας μεγάλα ποσά.

Ὡς πρὸς τὸν τρίτον τρόπον, τὴν ἄμεσον δηλ. ἀναγκαστικὴν ἀποταμίευσιν, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν πρότασιν τοῦ Ἑγγλοῦ οἰκονομολόγου Keynes, ἥτις εἶδε τὸ φῶς κατὰ τὸν παρελθόντα Νοέμβριον¹.

Σκοπὸς τοῦ Keynes εἶναι ἡ χρηματοδότησις τοῦ πολέμου ἄνευ προσφυγῆς εἰς τὸν πληθωρισμὸν ἢ εἰς βαρυτάτην καὶ προβληματικὴν φορολογίαν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ εὐρεῖα αὐξήσις τῆς παραγωγῆς πολεμικῶν εἰδῶν γίνεται εἰς βάρος τῆς παραγωγῆς εἰδῶν καταναλώσεως, ἡ ὁποία ἀναγκαίως περιορίζεται. Πρὸς τούτοις ὅμως ἐπέρχεται ἐλάττωσις καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν εἰδῶν καταναλώσεως. Τοιουτοτρόπως ἡ προσφορὰ καταναλωτικῶν εἰδῶν συστέλλεται σημαντικῶς. Ἐναντι ὅμως ταύτης τὸ χρηματικὸν εἰσόδημα, ἰδίᾳ τῶν ἐργατῶν, παρουσιάζει σημαντικὴν αὐξήσιν. Κατὰ τὸν Keynes ἡ αὐξήσις αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἀπασχόλησιν περισσότερων ἐργατῶν, τὴν προσθήκην ὑπερωριῶν μὲ πρόσθετον ἀμοιβὴν καὶ τὴν ὑψωσιν τῶν μισθῶν.

Τὴν οὕτως ἐπερχομένην συνολικὴν αὐξήσιν τοῦ χρηματικοῦ ἐργατικοῦ εἰσοδήματος ἀναριθμᾷ ὁ Keynes διὰ τὴν Ἑγγλίαν περίπου εἰς 500 ἑκατομμύρια λιρῶν ἑτησίως.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως, ἐφ' ὅσον παραμένει ἐλευθέρᾳ ἔναντι τῆς ἠλαττωμένης προσφορᾶς εἰδῶν καταναλώσεως, θὰ ὀδηγήσῃ ἀσφαλῶς εἰς ὑψωσιν τῶν τιμῶν. Ἡ τελευταία αὕτη θὰ προκαλέσῃ ἄνοδον τῶν ἡμερομισθίων, ἥτις θὰ διαιωνίσῃ τὸ φαινόμενον διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς φαύλου κύκλου μὲ ὅλας τὰς γνωστὰς συνεπείας τοῦ πληθωρισμοῦ.

Τὴν ποσοστόσιν τῆς καταναλώσεως ἢ τὴν φορολόγησιν τῶν ἐκτάκτων κερδῶν ὡς μέσων πρὸς ἀποσόβησιν τούτου θεωρεῖ ὁ Key-

¹ Βλ. ἐφημερίδα «The Times» 14ης, 15ης, 28ης Νοεμβρίου καὶ 5ης Δεκεμβρίου 1939.

nes ὡς τελείως ἀνεπαρκῆ, δι' αὐτὸ δὲ τὰ ἀποκαλεῖ ψευδομέτρα.

Ἐπίσης τὴν αὔξησιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς φορολογίας μολονότι κρίνει ὡς ἀποτελεσματικὴν, τὴν θεωρεῖ πιεστικὴν καθόσον ἀποστερεῖ τὴν ἐργατικὴν τάξιν παντὸς κέρδους ἐκ τῶν ἠύξημένων εἰσοδημάτων της.

Κατὰ τὸν Keynes τὸ καλλίτερον μέσον πρὸς ἀποφυγὴν εὐρυτέρου πληθωρισμοῦ καὶ ἐξευρέσεως μέσων πρὸς χρηματοδότησιν τοῦ πολέμου εἶναι ἡ «ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις» ἢ «ἀναβλητικὴ πληρωμὴ» τμήματος τῶν μισθῶν. Οὕτως ὠρισμένον ποσοστὸν τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ ἰσχυρῶς αὐξανόμενον ἀναλόγως τοῦ ὕψους αὐτοῦ δὲν δίδεται εἰς τὸν δικαιοῦχον, ἀλλὰ κατατίθεται ἐπ' ὀνόματί του εἰς τὸ ταχυδρομικὸν ταμιευτήριον εἰς δεσμευμένον τοκοφόρον λογαριασμόν. Ὁ δικαιοῦχος θὰ δυνηθῆ νὰ κάμη χρῆσιν τῆς καταθέσεώς του, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, μόνον μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου.

Γενικῶς ἡ κριτικὴ εἰς τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Keynes ὑπῆρξε μᾶλλον εὐμενῆς, ἀντιρρήσεις ἤγειρεν ἐκ μέρους τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὁ Greenwood, ὑποστηρίξας ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ στερηθῆ ἡ ἐργατικὴ τάξις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐπιλογῆς μεταξὺ εὐρυτέρας καταναλώσεως καὶ μεγαλυτέρας ἀποταμιεύσεως.

Ἐπίσης ὁ οἰκονομολόγος Einzig μεταξὺ τῶν ἄλλων παρατήρησεν ὅτι τὸ σχέδιον Keynes ἐφαρμοζόμενον ὀλοκληρωτικῶς ἀπειλεῖ ἀπλῶς νὰ μετατοπίσῃ τὸν πληθωρισμὸν ἐκ τῆς πολεμικῆς εἰς τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον.

Ὅπως βλέπει τις, αἱ ἀντιρρήσεις αὗται δὲν εἶναι καὶ τόσον σοβαραί. Ἐν πρώτοις ἡ ἐργατικὴ τάξις καὶ διὰ τοῦ πληθωρισμοῦ θὰ ἔχανε τὴν ἐλευθερίαν τῆς εὐρυτέρας καταναλώσεως, ταῦτοχρόνως ὅμως καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Πρὸς τούτοις ὁ ἐπαπειλούμενος μεταπολεμικὸς πληθωρισμὸς, ὡς ἰσχυρίζεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ Keynes, δύναται νὰ ἀποσοβηθῆ, καθόσον ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἐπέλθῃ αὔξεις τῶν μέσων καταναλώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ χρησιμοποίησις τῶν καταθέσεων τούτων δύναται νὰ ἐπιτραπῆ τμηματικῶς.

Τὸ σχέδιον Keynes εἶναι λίαν πρόσφορον διὰ μίαν χώραν πλουσίαν ὡς ἡ Ἀγγλία, ἔνθα ὡς προβλέπει καὶ ὁ ἴδιος παρὰ τὴν κολοσσιαίαν οἰκονομικὴν προσπάθειαν δὲν θὰ καταστῆ ἀναγκαῖος ὁ περιορισμὸς τῆς καταναλώσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως κάτω τοῦ προπολεμικοῦ ἐπιπέδου, σημαντικὸν δὲ ποσοστὸν τῶν ἐργατικῶν εἰσοδημάτων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας χώρας, παραμένει ἀφορολόγητον. Πράγματι ἀφ' ἑνὸς μὲν συντελεῖ εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν μέσων πρὸς χρηματοδότησιν τοῦ πολέμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποσοβεῖ τὰ κακὰ

τοῦ πληθωρισμοῦ ἢ τὴν ψυχολογικὴν ἀντίδρασιν ἐκ τῆς ἐπιβολῆς βαρείας φορολογίας ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν εἰσοδημάτων ἢ τῶν εἰδῶν καταναλώσεως.

Τὰ ἀξιόλογα ὅμως προτερήματα τοῦ σχεδίου ὑφίστανται μόνον διὰ τὴν Ἀγγλίαν οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τὰς ἄλλας καὶ δὴ τὰς πτωχὰς χώρας.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸ σχέδιον εἶναι δυσεφάρμοστον καὶ παρ' ἡμῖν. Τοῦτο δὲ διότι τὰ ἐργατικὰ εἰσοδήματα εἶναι ἐν Ἑλλάδι λίαν περιορισμένα, ἐξασφαλίζοντα ἐν πολλοῖς μόνον τὸ ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως. Εἰς ἣν δὲ περίπτωσιν θὰ ἐζητεῖτο γενικῶς ἡ ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις τοῦ εἰς τὴν αὐξήσιν ὀφειλομένου τμήματος αὐτῶν, θὰ ἐπροκαλεῖτο δυσφορία καὶ σοβαρὰ ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο θὰ ἐξελαμβάνετο ὡς πραγματικὴ φορολογία τῶν ἐργατικῶν εἰσοδημάτων, δεδομένου ὅτι ἡ συνήθεια τῆς τοποθετήσεως τῶν ἀποταμιεύσεων εἰς τὰ ταμιευτήρια καὶ τὰς Τραπεζὰς τῶρα μόλις ἀναπτύσσεται εὐρύτερον παρ' ἡμῖν. Ἐπὶ πλέον εἶναι ζήτημα ἐὰν τὸ Κράτος θὰ ἠδύνατο, ἐφ' ὅσον θὰ εὕρισκετο πρὸ ἐκτάκτων πολεμικῶν ἀναγκῶν, νὰ ἐπιβαρυνθῇ μὲ τὸν πιστωτικὸν τόκον τῶν Ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἦτο κατώτερος τοῦ 4½ ἕως 5 %.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας σκοπιμωτέρα θὰ ἦτο εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης, ἐφ' ὅσον θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἀποφύγωμεν εὐρύτερον πληθωρισμόν, ἢ ἀναπροσαρμογὴ τῆς κειμένης φορολογίας καὶ ἡ ἐπιβολὴ νέων φόρων ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἐκτάκτων κερδῶν τοῦ κύκλου ἐργασιῶν, τῆς καταναλώσεως, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὑψουμένων ἡμερομισθίων.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνασκόπισις καταδεικνύει, ὅτι ἀπὸ τὴν ἔντασιν τῆς ἀποταμιευτικῆς ἐνεργείας τοῦ ἐσωτερικοῦ δὲν δύναται ν' ἀναμείνη τις σοβαρὰ ἀποτελέσματα, ὡς ἐκ τούτου πρὸ τῶν μεγάλων καὶ ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν δὲν ἀπομένει ἢ ἡ προσφυγὴ εἰς τὰς ἀποταμιεύσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν δανειακὴν πείραν τῆς Ἑλλάδος, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου, ἐξεδηλώθημεν ἐναντίον πάσης περαιτέρω συνάψεως ἐξωτερικοῦ δανείου ὑπὸ τοῦ Κράτους πρὸς ἐκτέλεσιν ἀκόμη καὶ παραγωγικῶν ἔργων¹. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ὑπαλληλικῆς ὑπηρεσίας, ἡ γραφειοκρατικὴ διαχείρισις τῶν δανείων, ἡ κατασπατάλησις μεγάλων

¹ Βλ. Ζολώτα Ξ., Ἡ δανειακὴ ἐπιβάρυνσις τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1931 καὶ Κατευθύνσεις τῆς οἰκονομικῆς μας πολιτικῆς. Ἀθῆναι 1936.

τμημάτων αὐτῶν εἰς προμηθείας ἢ ἔλλειψις αὐστηροῦ ἐλέγχου καὶ ἐπισταμένης παρακολουθήσεως τῶν ἐκτελουμένων ἔργων συν-ετέλεσαν, κατὰ κανόνα εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὴν μικρὰν ἔναντι τοῦ βάρους τῆς ὑπηρεσίας τῶν δανείων ἀπόδοσιν τῶν ἔργων διὰ τὰ ὁποῖα ταῦτα κατηναλώθησαν.

Μόνον τὸν ἰδιωτικὸν δανεισμὸν ἐθεωρήσαμεν συμφερότερον καὶ ἄξιον ἐνθαρρύνσεως καὶ ἐλέγχου ὑπὸ τοῦ Κράτους, καθόσον τὰ ἰδιωτικῶς διὰ μέσου Τραπεζῶν ἢ ἐπιχειρήσεων εἰσρρέοντα ξένα κεφάλαια στρέφονται αὐτομάτως πρὸς τὰς παραγωγικώτερας τοποθετήσεις, αἵτινες εἶναι καὶ αἱ ἀποδοτικώτεραι ὑπερκαλύπτουσαι κατὰ κανόνα τὴν ὑπηρεσίαν τῶν κεφαλαίων.

Ἐν τούτοις μολονότι ταῦτα εἶναι ὀρθὰ δι' ὁμαλὰς περιστάσεις, δὲν ἰσχύουν εἰς περιόδους πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν. Κατ' αὐτὰς ἐκτίθεται εἰς κίνδυνον αὐτὴ αὕτη ἢ ὑπόστασις τοῦ ἔθνους, τὰ αὐστηρὰ δὲ οἰκονομικὰ κριτήρια ὑποχωροῦν πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἄνεξαρτήτως ὅμως τούτου, δι' ἐπιδεξίων πολιτικῶν συνδυασμῶν ὑπὸ πολεμικὰς συνθήκας, εἶναι ἐφικτὸν νὰ ἐπιτευχθοῦν πιστώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ πρὸς τὸ Δημόσιον ὑπὸ λίαν εὐνοϊκοὺς ὄρους, τοὺς ὁποῖους οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ ἰδιωτικὴ οἰκονομία.

Τοιοτοτρόπως τὸ ζήτημα τοῦ ἐξωτερικοῦ δανεισμοῦ τοῦ Δημοσίου εἰς περίοδον πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν ἐμφανίζεται ὑπὸ ἐντελῶς διάφορον φῶς.

Ἡ συνομολόγησις δημοσίων ἐξωτερικῶν δανείων ὄχι μόνον ἐπιτρέπεται ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται, ἐφ' ὅσον συντρέχουν αἱ περιγραφόμεναι συνθήκαι. Τὸ πόθεν, εἰς ποῖον ποσὸν καὶ ὑπὸ ποίους ὄρους, εἶναι ζήτημα πραγματικὸν τῆς στιγμῆς. Ἡμεῖς θὰ περιορισθῶμεν νὰ κάμωμεν κατωτέρω νύξεις τινὰς ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἐν πρώτοις φρονοῦμεν, ὅτι ἡ περίοδος τῆς οὐδετερότητος μὲ ἐμπολέμους τὰς Μεγάλας Δυνάμεις καὶ ἀπειλὴν ἐπεκτάσεως τοῦ πολέμου εἰς ἄλλας χώρας, εἶναι λίαν πρόσφορος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ξένων πιστώσεων ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὄρους, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. Ἡ περίοδος αὕτη ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου σπουδαίαν εὐκαιρίαν πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ὀργάνωσιν ὅλων τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους πρὸς μελλοντικὴν ἀντιμετώπισιν μεγάλων δυσχερειῶν. Ταῦτα ὅμως λόγῳ τῆς σπάνιως κεφαλαίων τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἰς μικρὰν μόνον κλίμακα εἶναι κατορθωτὰ ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ. Αἱ πιστώσεις τῆς ἀλλοδαπῆς θὰ ἔδει νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οὐχὶ διὰ τὴν συμπλήρωσιν

τοῦ ἐξοπλισμοῦ, ἥτις θὰ ὤφειλε νὰ ἐξασφαλισθῆ κυρίως δι' ἐντάσεως τῆς φορολογικῆς προσπάθειας, ἀλλὰ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν κενῶν τῆς παραγωγῆς πρὸς περιορισμὸν τῆς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Θὰ ἔπρεπε μεταξὺ τῶν ἄλλων κυρίως νὰ ἰδρυθοῦν βιομηχανικὰ ἐργοστάσια βασικοῦ ἐφοδιασμοῦ ἀπαιτοῦντα μεγάλα κεφάλαια, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐπαρκοῦν τὰ ἐγχώρια μέσα. Σημειωτέον ὅτι αἱ πιστώσεις αὗται καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἤθελον καταβληθῆ εἰς συνάλλαγμα, πάλιν θὰ ἀπετέλουν σημαντικὴν συναλλαγματικὴν ἐνίσχυσιν τῆς χώρας, δεδομένου ὅτι θὰ ἐπέτρεπον τὴν εἰσαγωγὴν εἰδῶν διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἐπληρῶνετο συνάλλαγμα, ἐξοικονομουμένου οὕτω τοῦ ἀντιστοίχου ποσοῦ.

Ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς οὐδετερότητος αἱ ἐξωτερικαὶ πιστώσεις θὰ ὤφειλον νὰ συμβάλουν κυρίως εἰς τὴν τόνωσιν τῆς παραγωγικότητος τῆς χώρας, διὰ τὴν περίπτωσιν συμμετοχῆς εἰς πολεμικὴν σύρραξιν κατευθυντήριοι γραμμαὶ διὰ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαραχθοῦν ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ ἐπεῖγον τῶν διαφόρων ἀναγκῶν ἀνεξαρτήτως ποσοῦ, παραγωγικότητος καὶ ἀποδοτικότητος θὰ ἀποτελέσῃ τὸν γνῶμονα.

Ἐτερον σημεῖον χρήζον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀποταμιεύσεων. Παρ' ἡμῖν δὲν ὑφίσταται μόνον πενιχρὰ ἀποταμίευσις, ἀλλὰ πρὸς τούτοις δὲν ἐγένετο ἐν πολλοῖς λελογισμένη χρησιμοποίησις αὐτῆς. Τὸ γεγονός τοῦτο κατέστησε τὴν στενότητα τοῦ κεφαλαίου ἔτι αἰσθητοτέραν.

Μὲ τὸ θέμα τοῦτο μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῶμεν καὶ ἄλλοτε καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀσκησιν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐποπτείας ἐπὶ τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς¹. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Κράτος ἐξεδήλωσεν ἐνδιαφέρον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου διὰ δύο μέτρων, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνεσυγκρότησε τὰ συμβούλια τῶν διαφόρων πιστωτικῶν ὀργανισμῶν θέσαν ταῦτα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Διοικητοῦ ἢ Ὑποδιοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπήγαγε τὸν καθορισμὸν τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς πιστωτικῆς τῶν πολιτικῆς εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Οἰκονομικῆς Ἀμύνης. Καὶ τὰ μέτρα μὲν ταῦτα ὑπῆρξαν εὐστοχα, δὲν ἐπεξετάθησαν ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν Τραπεζῶν, τοιουτοτρόπως δὲ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς πιστωτικῆς διοχετεύσεως παρέμεινεν ἀπολύτως ἀνεξέλεγκτον.

Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους ἐπὶ τοῦ πιστωτικοῦ πεδίου εἶναι λίαν ἐπικίνδυναι, δυνάμεναι νὰ προξενήσουν μεγαλύτερας ἀνωμαλίας ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀποβλέπουν νὰ ἄρουν, διὰ

¹ Βλ. Ξ. Ζολώτα: Κατευθύνσεις τῆς οἰκονομικῆς μας πολιτικῆς. Ἀθῆναι 1936, σ. 27.

Προβλήματα ἐργασίας καὶ κεφαλαίου εἰς περίοδον πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν

τοῦτο ὑπὸ κανονικᾶς συνθήκας συνεστήθη πάντοτε ὑπὸ τῶν εἰοικῶν ἢ μὴ ἀνάμιξις τοῦ Κράτους εἰς τὴν πιστωτικὴν πολιτικὴν. Ἡ διὰ τοῦ τόκου ὡς τιμῆς συντελουμένη διανομὴ τῶν κεφαλαίων εἶναι ἢ παραγωγικωτέρα διὰ τὴν οἰκονομίαν, καθόσον βασίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μεγαλυτέρας ὠφελείας. Ἡ πείρα ὅμως τῶν τελευταίων ἐτῶν ἀπέδειξεν, ὅτι πολλοὶ τῶν τραπεζῶν εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς πιστωτικῆς τῶν πολιτικῆς δὲν ἐστηρίχθησαν πάντοτε ἐπὶ ἀντικειμενικῶν οἰκονομικῶν κριτηρίων, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἐπιπολαιότητος ἢ ἐξ ἐπηρεασμοῦ ὑπὸ μὴ οἰκονομικῶν παραγόντων διωχέτευσαν κεφάλαια κατὰ τρόπον ἀντιοικονομικόν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὅταν σπανίζουσιν τὰ κεφάλαια εἰς μίαν χώραν, ἢ δὲ χρησιμοποίησις τῶν ἐνεργεῖται ἀλογίστεως, ἢ στενότης αὐτῶν καθίσταται ἔτι αἰσθητοτέρα.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον τοῦτο, καθόσον ὀλόκληρος ἢ μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον περίοδος ὑπῆρξεν ἀνώμαλος, ὡς γνωστὸν δὲ ὑπὸ ἀνωμάλους συνθήκας πάντες οἱ αὐτόματοι ρυθμισταὶ τῆς οἰκονομίας οἱ περικλειόμενοι εἰς τὸ σύστημα τῶν τιμῶν χάνουσιν κατὰ μέγα μέρος τὴν λελογισμένην ρυθμιστικὴν τῶν ἱκανότητα, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐπικρατοῦν ἀλόγιστοι ψυχολογικοὶ παράγοντες ἐπὶ τῶν διαφορῶν οἰκονομικῶν μεγεθῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην μόνον διὰ τοῦ τόκου καὶ τῶν συνηθῶν οἰκονομικῶν κριτηρίων παύει νὰ ἐξασφαλίζεται ἢ παραγωγικωτέρα ἐπένδυσις τῶν κεφαλαίων. Πράγματι καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐν λόγω περίοδον ἕνεκα τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1929 ἐνσκηψάσης πρωτοφανοῦς οἰκονομικῆς ὑφέσεως, οἱ ἀλόγιστοι ψυχολογικοὶ παράγοντες ἐνέκρωσαν ἐν πολλοῖς τὸν ρυθμιστικὸν ρόλον τοῦ τόκου. Οὕτω δὲ ἐγίναμεν θεαταὶ μιᾶς ἀκατασχέτου ἀκίνητοποιήσεως τεραστίου κεφαλαίου εἰς οἰκοδομὰς ἀποδιδούσας μικρὸν σχετικῶς εἰσόδημα ἐν σχέσει πρὸς τὸν τόκον καὶ τὴν φθοράν, ἐνῶ ταυτοχρόνως σειρὰ ὀλόκληρος παραγωγικῶν ζητήσεων κεφαλαίου ἀνέμενε ματαίως ἱκανοποίησιν. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὅλων εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν οἰκοδομούντων δὲν διέθετον ἐξ ἰδίων ὀλόκληρον τὸ ἀπαιτούμενον κεφάλαιον ἀλλὰ προσέφευγον εἰς τὰς τραπεζάς, αἵτινες ἀνευδοιάστως ἐχορήγουν μεγάλας πιστώσεις θεωροῦσαι ὅτι προβαίνουν εἰς τὰς πλέον ἀσφαλεῖς τοποθετήσεις. Ἐνταῦθα ὅμως ἐπρόκειτο περὶ ἀναμφισβητήτως σφαλερῶν ἐπενδύσεων, δεδομένου ὅτι αὗται δὲν κατευθύνοντο ὑπὸ τοῦ τόκου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν κεφαλαιούχων πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κεφαλαίων τῶν ἐκ νομισματικῶν ἢ ἄλλων κινδύνων.

Πολλαί εἶναι αἱ χῶραι μεταξύ τῶν ὁποίων τὸ Βέλγιον, ἡ Οὐγγαρία, ἡ Γερμανία, ἡ Ἰταλία ἀκόμη δὲ καὶ αὐταὶ αἱ Σκανδιναυϊκαί, αἵτινες ἔλαβον μέτρα ἄλλαι μὲν αὐστηρότερα ἄλλαι δὲ ἡπιώτερα ἐλέγχου καὶ ἐποπτείας τῶν τραπεζῶν. Τὰ μέτρα ταῦτα ἐνετάθησαν καὶ ἐσυστηματοποιήθησαν ἀπὸ τῆς συρράξεως τοῦ Σ/θρίου.

Ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα αἰσθανόμεθα ὅλον ἐν περισσώτερον τὰς συνεπείας τοῦ πολέμου, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραμείνωμεν ἀπαθείς. Σήμερον ὁ καθορισμὸς συνετῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς καὶ ἡ λελογισμένη χρησιμοποίησις πάσης ἀποταμιεύσεως καθίσταται παρὰ ποτὲ ἐπιτακτική.

Κατὰ τὴν γνώμην μας τρία εἶναι τὰ κύρια μέτρα τὰ ὁποῖα ἐνδείκνυται νὰ ληφθοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην:

Πρῶτον ἐνίσχυσις καὶ μεταρρύθμισις τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ ἀποβῆ τὸ πραγματικὸν κεντρικὸν πιστωτικὸν ἴδρυμα τῆς χώρας.

Δεύτερον συγκέντρωσις τῶν διαφόρων πιστωτικῶν ὀργανισμῶν καὶ μικροτέρων τραπεζῶν, ὥστε νὰ καθίσταται εὐκολώτερος ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ ἄσκησις τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς.

Τρίτον σύστασις εἰδικοῦ ἐλεγκτικοῦ ὀργάνου ἀποτελουμένου ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς, τῶν λοιπῶν Τραπεζῶν καὶ τῶν Παραγωγικῶν Ὑπουργείων, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀνετίθετο ἡ ἐπίβλεψις τῶν Τραπεζῶν διὰ τὴν τήρησιν τῆς προδιαγεγραμμένης πιστωτικῆς πολιτικῆς καὶ ἄλλων μέτρων.

Ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν πιστωτικὴν πολιτικὴν ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας θὰ μᾶς δοθῆ εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς ἄλλην μελέτην. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τονίσωμεν ἐνταῦθα εἶναι ὅτι εἰς τὴν νομισματικὴν ταύτην δρᾶσιν τὸ Κράτος δὲν πρέπει παρασυρόμενον νὰ παραβλέψῃ τὸν ρόλον τῆς αὐτομάτου ρυθμίσεως τῆς ἀγορᾶς καὶ ἰδίᾳ τοῦ τόκου καὶ νὰ νεκρώσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν κανονιστικὴν ἰκανότητα αὐτοῦ. Ἀντιθέτως ἡ ὀρθὴ πολιτικὴ συνίσταται εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν φυσικῶν ρυθμιστῶν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, καθόσον τότε μόνον δύνανται ν' ἀποφευχθοῦν ἀντιοικονομικαὶ τοποθετήσεις καὶ σπατάλη σπανίζοντος κεφαλαίου.

ΞΕΝΟΦΩΝ Ε. ΖΟΛΩΤΑΣ